

Renus

Mededelingenblad van de AWN
afdeling RIJNSTREEK

Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland - afdeling Rijnstreek
Geregracht 50, 2311 PB Leiden

2006 - Nr 1

Agenda ALV
Jaarverslagen
Lezingen

Redactie Renus
Geregracht 50
2311 PB LEIDEN

DRUKWERK

Bezembinder 145
2401 HR Alphen a/d Rijn

TPG Post
Port betaald
Port payé
Paye-Bas

2. Vaststelling agenda:

Er zijn geen wijzigingen.

3. Ingekomen/uitgegane stukken:

Binnengekomen is een brief van de AWN-commissie deskundigheidsbevordering, met de vraag of mensen zich voor een studiedag willen opgeven voor 12 maart a.s. Opgave-formulieren liggen klaar op tafel.

4. Notulen van de ALV van 17 mei 2004 en 25 oktober 2004:

De notulen worden zonder wijzigingen vastgesteld.

5. Jaarverslagen:

In het bestuurlijk jaarverslag moet het dienstjaar van de penningmeester gewijzigd worden in 2004 i.p.v. 1996.

Op de stukken is geen verder commentaar. Wel is het laatste onofficiële nieuws t.a.v. de inhuizing bij het provinciaal depot op de Hooglandsekerkgracht, dat er nog steeds een kans bestaat dat het hele pand aan een andere organisatie wordt verhuurd. We wachten dit maar af.

6. Verslag van de kascontrolecommissie:

Op 8 februari heeft de kascontrolecommissie, bestaande uit *Hans Postma* en *Pierre van Grinsven*, de boeken gecontroleerd en geen onregelmatigheden vastgesteld.

Wat wel opviel was de relatief hoge premie voor de inboedelverzekering, terwijl de inboedel toch niet zoveel waard is. Het bestuur legt uit dat onlangs de tarieven zijn verhoogd en dat we in afwachting van onze aanstaande verhuizing niet op zoek wilden gaan naar een nieuwe verzekering. *Jan Nieuwenhuis* weet nog te melden dat de verhoging het gevolg is van de verhoging van de minimale premie van bedrijfsgoed.

Verder merkt *Pierre van Grinsven* op dat er door een lid een declaratie is ingediend over gemaakte kosten van twee jaar geleden. Hij vindt dat dit eigenlijk niet kan. Om hiervoor een regel op te nemen in het huishoudelijk reglement vindt het bestuur een te zwaar middel. Het dringt er op aan dat leden hun declaraties op tijd indienen.

7. Benoeming kascontrolecommissie:

In de nieuwe kascontrolecommissie nemen zitting *Pierre van Grinsven* en *Bert Zandbergen*.

8. Financiën (jaarrekening 2004 en begroting 2005):

Zoals al eerder gesteld vindt per jaar een intering plaats op ons eigen vermogen. Voortaan zullen we bij het opstellen van offertes rekening moeten houden met een overhead van 20 %, zodat o.m. gebouwkosten beter gedekt worden.

Aleid Muller vraagt zich af of de € 50,- die begroot is voor restauratiekosten niet wat weinig is. De penningmeester antwoordt dat een gedeelte van deze kosten in feite deel uitmaakt van de kosten van opgraven en uitwerken.

De vergadering verleent hierop het bestuur décharge.

9. Bestuursamenstelling

Dit jaar treedt *Piet de Baar* na een eerste termijn van 4 jaar statutair af, maar is herkiesbaar voor een tweede termijn. Er zijn geen tegenkandidaten. Met applaus wordt de herbenoeming bekrachtigd.

10. Wat verder ter tafel komt

De voorzitter houdt wederom een korte jaarrede. De situatie waarin de amateur-archeologie zich bevindt is vergelijkbaar met die van het Rijksmuseum in Amsterdam: "*Wegens verbouwing geopend*". Ondanks alles blijven we ijverig – zie het archeologisch jaarverslag in de *Renus* – en hij is er trots op binnen zijn voorzitterschap twee *Westerheem*-lustrumnummers met artikelen van onze afdeling te kunnen vullen.

11. Rondvraag

Bob van den Berg kan mogelijk iets regelen betreffende de computer voor de afdeling. *Pierre van Grinsven* en hij zullen hierover contact zoeken.

Piet de Baar heeft een corvee-rooster opgesteld. Voor de eerste grote schoonmaak op 9 april zoekt hij nog vrijwilligers. *Menno Dijkstra*, *Piet de Baar*, *Dé Steures*, *Bob van den Berg*, *Ab van Grol* en *Roos van Oosten* bieden zich aan. *Suus Sprey* en *Aleid Muller* staan reserve.

Jan Nieuwenhuis van het hoofdbestuur der AWN meldt dat de ALV wordt gehouden op 21 mei in Leeuwarden. Verder deelt hij mee dat de AWN op het punt staat een samenwerkingsovereenkomst te sluiten met een commercieel opgravingsbedrijf, waardoor amateurs verzekerd en wel kunnen meegraven met de professionals. Dit dient als een *pilot* voor overeenkomsten met andere bedrijven.

12. Sluiting:

De voorzitter sluit de vergadering om 20.28 uur.

Copy Ramon

Bestuurlijk jaarverslag AWN-afdeling Rijnstreek over 2005

Bestuur

Het bestuur kende dit jaar de volgende samenstelling:		dienstjaren:
<i>Dé Steures</i>	- voorzitter/coördinator lezingen	8 (v.a. 1998)
<i>Menno Dijkstra</i>	- secretaris	8 (v.a. 1998)
<i>Henk Hegeman</i>	- penningmeester	2 (v.a. 2004)
<i>Piet de Baar</i>	- lid/redactie <i>Renus</i>	5 (v.a. 2001)

Algemeen

In 2005 heeft het bestuur buiten de ALV zevenmaal vergaderd, zoals altijd in de werkruimte aan de Geregracht. Daarnaast werd door één of meerdere bestuursleden deelgenomen aan de jaarlijks terugkerende landelijke ALV, de regiovergadering en de afgevaardigdendag. Belangrijke onderwerpen die het afgelopen jaar de revue zijn gepasseerd, zijn de aanschaf van een computer, ons afdelingsnummer van *Westerheem*, de inhuizingsplannen in het Provinciaal Archeologisch Centrum i.o. en de uitwerkingsstrategie van onze werkzaamheden.

computeraanschaf

Dit jaar is het gelukt om de financiering van een nieuwe computer met randapparatuur en programmatuur rond te krijgen. Deze grote digitale stap voorwaarts zal de uitwerking en administratie van onze activiteiten sterk kunnen stroomlijnen. Voor de aanschaf zijn subsidies

besluiten Lysejes ??

verkregen van het VSB-fonds en Fonds 1818. Deze subsidiëring was mogelijk, doordat ook besloten is tot een eigen bijdrage uit de financiën van de afdeling zelf.

afdelingsnummer Westerheem

Het laatste Westerheem-nummer van dit jaar werd grotendeels gevuld met artikelen van eigen afdelingsgrond, ter gelegenheid van ons 32-jarig bestaan (u merkt, deadlines zijn er om overschreden te worden). Behalve de 20 beschikbare pagina's en de 12 die door het Hoofdbestuur kado zijn gedaan, waren we genoodzaakt een katern van 16 pagina's bij te kopen, wilden we voldoende ruimte hebben voor onze te publiceren artikelen. Daarnaast zijn nog eens 50 exemplaren bijgekocht voor PR-doeleinden.

inhuizingsplannen Provinciaal Archeologisch Centrum

Het afgelopen bestuursjaar hebben onze leden van de 'bouwcommissie' (bestaande uit Henk Hegeman en Suus Sprey, met Menno Dijkstra als reserve) drie maal overleg gevoerd met de provincie Zuid-Holland over de mogelijkheden tot verhuizing van onze werkruimte naar het op te richten Provinciaal Archeologisch Centrum (PAC) in het monumentale voormalige weeshuis aan de Hooglandsekerkgracht. Op de 2e (zolder)verdieping is er voor de afdeling de mogelijkheid tot een vergader- en werkruimte, stofvrije uitwerkruimte met computers en uitlegruimte in het depot met projecten die nog niet afgesloten zijn. Een belangrijk punt is wel, dat we bereid moeten zijn om voor een deel van de tijd werkzaamheden voor het PAC te verrichten, zoals de ontvangst van langskomend publiek (de baliefunctie).

Op uitnodiging van de provincie kregen leden van de afdeling Rijnstreek op maandagavond 14 november de gelegenheid het pand te bezichtigen en verschaften een bouwhistoricus en architect achtergrondinformatie. Een twintigtal leden, waaronder enige sceptische, maakten van deze gelegenheid gebruik. Vrijwel iedereen was toch wel enthousiast over deze nieuwe mogelijkheid.

Een gehouden enquête leverde tot nu toe enkele positieve reacties op t.a.v. het vervullen van een 'gastheer/gastvrouwschap', maar veelal op incidentele en onregelmatige basis. Het bestuur streeft ernaar de leden hiervoor verder te interesseren.

uitwerkingsstrategie werkzaamheden

Wat de uitwerking betreft is hierover diverse keren overleg geweest, zowel met de actieve leden als met de veldwerkcoördinatoren. De verantwoordelijkheid voor de uitwerking van een project ligt momenteel teveel bij alleen de twee veldwerkcoördinatoren. Besloten is per project één of meerdere mensen verantwoordelijk te maken voor de documentatie, administratie, rapportage tot op basisniveau en deponering en ARCHIS-melding. Van deze personen is er één de uitwerkingscoördinator (UC). Deze kan met vragen terecht bij de veldwerkcoördinator die destijds de veldactiviteit heeft geleid.

De uitwerking is gericht op het zo leeg mogelijk maken van onze werkruimte, mede met het oog op een eventuele verhuizing naar het PAC over ongeveer 1,5 jaar. De nadruk ligt hierbij op de kleine en middelgrote projecten. Hiertoe wordt een 'afvinkkaart' gemaakt, waarin te zien is in welke staat van uitwerking de diverse projecten verkeren. Iedere 1e maandag van de maand

vindt er een kort werkoverleg plaats, om knelpunten te bespreken. De documentatie en vondsten dienen beschikbaar te zijn voor het uitwerkingsteam, dus het onnodig thuis houden van documentatie is niet gewenst.

diversen

Op 12 december is door het afdelingsbestuur overleg gevoerd met het bestuur van het Historisch Museum Voorschoten over de mogelijkheden van samenwerking. Beide partijen hopen na de opening van het museum te kunnen samenwerken op het gebied van exposities, schervenmiddagen en het delen van kennis.

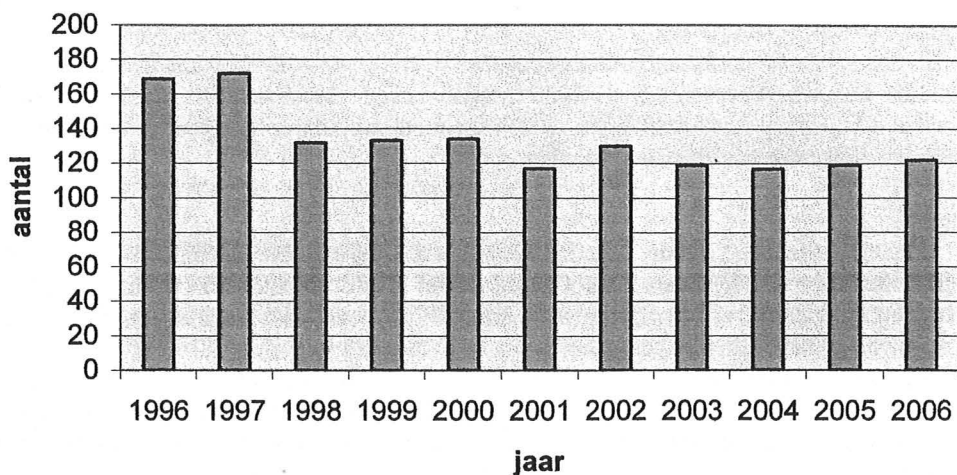
Leden

Het officiële ledental van de afdeling Rijnstreek bedroeg op de lijst van de AWN-ledenadministratie van 1 januari 2006 122 leden. Dit is ten opzichte van een jaar geleden een toename met 3 leden. Over de afgelopen 10 jaar (1996-2006) is het ledental van onze afdeling schoksgewijs gedaald. Zo viel het aantal leden in 1998 terug van circa 170 tot circa 133, om na een opschoning van de 'zwevende leden' in 2001 terug te vallen tot een vrij stabiele groep van circa 117 à 122 leden. Redenen voor de achteruitgang zijn behalve de opschoning van het ledenbestand zaken als het afzwaaien van oudere leden en een vermindering van de bereidheid deel te nemen aan het verenigingsleven. Het jaar 2002 viel op door een kleine piek van 130 leden, ongetwijfeld veroorzaakt door de aandacht in het voorafgaande jaar voor het 50-jarig AWN-jubileum. Misschien dat een toekomstige verhuizing naar het Provinciaal Archeologisch Centrum voor een groter ledenaantal zorgt, al mogen we blij zijn met de licht stijgende tendens van de afgelopen vier jaar.

Daarnaast staan op de adressenlijst van onze afdeling nog negen sympatisanten/buitenleden en 81 instanties, bestaande uit overige AWN-organen, alsmede gemeenten en historische verenigingen die binnen onze afdeling vallen, maar waardoor onze activiteiten beter zichtbaar worden voor overheden en zusterverenigingen.

leden AWN Rijnstreek 1996-2006

Werkavonden en -dagen

Dit jaar is veel tijd en energie gestoken in het redigeren en schrijven van de teksten voor de artikelen in ons jubileumnummer van Westerheem. Daarnaast is doorgewerkt aan de gebruikelijke lopende activiteiten van wassen, determineren en documenteren van de laatste en lopende opgravingen en waarnemingen. Zoals gebruikelijk is daarbij gestreefd de kleine waarnemingen zoveel mogelijk op korte termijn af te werken. De snelheid van verwerking van de grotere opgravingen, met name die van Voorschoten dit jaar, houdt zoveel mogelijk gelijke tred met het voortschrijden van het wassen en drogen van het materiaal.

Eén van de uitwerkingen van de kleinere groepen die in eerste instantie niet zo boeiend leek te zijn, namelijk Noordwijk-Wilhelminahofje, leverde een aangename verrassing op: een hoeveelheid roodbakend aardewerk die in de insteek van één van de twee onderzochte, laat-19e-eeuwse beerputjes werd aangetroffen, bleek te bestaan uit een complete grote melkteil en een gedeeltelijk tweede exemplaar. Deze vorm vinden we frequent in het materiaal van een deel van onze opgravingen, maar het is bijzonder zo'n grote vorm compleet ineen te kunnen passen. De uitwerking van Alphen-De Hoorn 1998 ging voort, met name in de uitwerking van aardewerk en in het bijzonder van de twee beerkelders van het complex.

De restauratieploeg kon in deze periode het verder restaureren van het grote complex van Alphen-De Hoorn afwisselen met materiaal uit Noordwijk-Binnen, Hazerswoude-Dorp en in het bijzonder Voorschoten-Voorstraat 16, dit laatste met het oog op een kleine tentoonstelling.

In het vorige verslagjaar is een begin gemaakt met het documenteren van kleine vondstgroepen, vooral met het oog op de ARCHIS-registratie. Daarvan is dit jaar betreurenswaardig weinig terechtgekomen. Pas aan het eind van het jaar is deze activiteit weer opgepakt met het registreren van slechts één verzameldoos van de gemeente Alphen aan den Rijn, die 30 (sic!) meldingen bleek op te leveren. Het voornemen dozen gedocumenteerd over te dragen aan het Provinciaal Archeologisch Depot in Alphen aan den Rijn is dit jaar niet gerealiseerd. Aan het einde van het jaar is een plan opgesteld voor het wegwerken van zoveel mogelijk kleinere en middelgrote activiteiten uit het volle gebouw aan de Geregracht (zie ook hierboven bij *uitwerkingsstrategie werkzaamheden*).

Lezingen

In 2005 zijn de volgende lezingen gehouden:

- Maandag 21 februari: P. van Grinsven en M. Dijkstra (AWN-Rijnstreek)
Opgavingen te Koudekerk aan den Rijn
- Maandag 23 mei: T. Buijendorp
Civitas Cananefatium
- Maandag 26 september: M. Riool (Oudheidkamer Leiderdorp)
Klooster Engelendaal en de schans van Valdez te Leiderdorp tijdens het beleg van Leiden
- Maandag 28 november: C. van Hees
Baardmannen en puntneuzen, pre-industrieel design in steengoed

De organisatie van de lezingen was, zoals we gewend zijn, in handen van Dé Steures. Dit jaar was dat voor de laatste maal; samen met het voorzitterschap legt hij na acht jaar ook deze functie neer.

De plaats van de lezingen was wederom het Gemeentearchief Leiden, waar Piet de Baar (actief lid en werkzaam bij het Gemeentearchief) ons verwelkomde. Dit jaar vonden de lezingen voor het eerst plaats in de verbouwde lezingenzaal van het (inmiddels omgedoopte) Regionaal Archief Leiden.

Renus

In 2005 is een tweetal nummers van ons afdelingsblad verschenen. De eindredactie, productie en verzending werden verzorgd door Piet de Baar.

Publicaties: Renus-reeks en afdelingsnummer Westerheem

Dit jaar is een jaar waarin geogst kon worden wat publicaties betreft. Niet alleen verscheen het rapport over de oude opgravingen te Koudekerk, ook verscheen er nog een verslag over een oude beerputvondst uit Lisse. Beide rapportages vanuit de afdeling Rijnstreek zijn met terugwerkende kracht opgenomen in een nieuwe serie die door het bestuur de **RENUS REEKS** is gedoopt. Een passende naam voor een reeks waarin hopelijk nog vele rapportages van ons zullen mogen verschijnen.

8

Daarnaast viel halverwege december het resultaat van vijf jaar noeste arbeid op de deurmat in de vorm van een nieuw afdelingsnummer van Westerheem. Buiten de auteurs dienen hier de inzet van Dé Steures en Henk Postma vermeld te worden, alsmede de prima samenwerking met hoofdredacteur Wim van Horssen.

De publicaties zijn in alfabetische volgorde:

Dijkstra, M., L. den Hollander en H. van der Meulen, 2005: *Archeologische vondsten bij het 'kaaspakhuisje' in het centrum van Lisse*, Leiden (Renus Reeks 2).

Grinsven, P. van, 2005: Mijn mooiste vondst.. Een Siegburg kruik uit mijn eerste opgraving, *Westerheem* 54, 326.

Grinsven, P.F.A. en M.F.P. Dijkstra, 2005: *De vroeg-middeleeuwse nederzetting te Koudekerk aan den Rijn. Een bijna vergeten opgraving in de Lagewaardse Polder*, Leiden (Renus Reeks 1).

Hollander, L. den, P. de Baar en E. den Hartog, 2005: Laat-17e-eeuwse decoratieve tuinpotten van de buitenplaats Swanendrift, *Westerheem* 54, 313-325.

Kooij, D. van der, S. Sprey, M. Dijkstra en H. Postma, met een bijdrage van C.G.M. Lauwerier, C. Wouda en L. de Groot, 2005: Romeinen in Bodegraven. AWN-opgravingen in de periode van 1995 tot 2002, *Westerheem* 54, 275-306.

Oosten, R. van en D. van der Kooij, 2005: Een kostbaar verlies, maar een prachtige vondst. Een 18e-eeuws gouden zegelstempel uit een beerkelder van de opgraving De Hoorn, Alphen aan den Rijn, *Westerheem* 54, 307-312.

Tentoonstellingen

Wederom bleek dat er steeds weer belangstelling is voor het door de AWN Rijnstreek opgegraven materiaal. De Oudheidkamer Leiderdorp maakte een tentoonstelling over het klooster Engelendaal, vergezeld van een kleine, uitgebreid geïllustreerde publicatie. Zowel in de vitrines ter tentoonstelling als in de publicatie vonden de in 1995 bij Leythenrode opgegraven voorwerpen van het klooster uitgebreide aandacht.

Het door de restauratiegroep gerestaureerde materiaal uit de kleine beerkelder achter Voorstraat 16 te Voorschoten werd in een vitrine geplaatst bij gelegenheid van de opening van de bovenop deze beerkelder gebouwde Rabobank en was daar gedurende een maand te bezichtigen. Tegen een egaal diepbloauwe binnenwand van het bankgebouw kwamen de uit Delfts wit en blauw aardewerk en Chinees porselein bestaande verzameling van voorwerpen buitengewoon goed tot hun recht.

Publieksvoorlichting en –educatie

9

Op zaterdag 11 september – Open Monumentendag – nam onze afdeling deel met een kraam aan de vrijwilligersmarkt in het centrum van Voorschoten. Dankzij een door het bedrijf 'HazenbergArcheologie' gesponsorde en verzorgde *Archeologie Actueel*-flyer van een dubbelzijdige A4-pagina in kleur, konden op deze wijze de recente activiteiten van ons in het dorpscentrum van Voorschoten uit 2004 en 2005 onder de aandacht van het grote publiek worden gebracht. Dit betrof de locaties het Wapen van Voorschoten/Rabobank, Hema en Treubstraat.

Gebouw Geregracht

Opnieuw is het er dit verslagjaar niet van gekomen om de reparaties aan de ramen aan de oost- en noordzijde over te schilderen. Ook moet er wat gebeuren aan de roestvorming bij enkele ruitjes van ramen aan de noordzijde. Komend voorjaar zullen hiervoor wat uren moeten worden vrijgemaakt.

Door de gemeente zijn in het laatste kwartaal op de kap van het gebouw de op grond van de ARBO-wet vereiste ladderhaken gemonteerd. Daarnaast heeft het loodgietersbedrijf in de lange omgelegde waterleiding eindelijk pal boven de grond een stopkraan geplaatst, die in tijden van dreigende vorst gemakkelijk bediend kan worden. Zo is er geen excuus om bij zo'n periode de waterleiding altijd af te sluiten, om te voorkomen dat bij plotseling strengere vorst er een noodlottige overstroming (kelder!) in het gebouw zal plaatsvinden.

Binnen in het pand is op de bovenverdieping naast de koffietafel door Hans Postma een tweetal stevige boekenplanken aangebracht, waar het legaat archeologieboeken van Hans Hardenberg een plaats heeft gekregen.

Subsidies

In 2005 zijn verschillende subsidies ontvangen. Van de gemeente Katwijk verkregen we een bedrag van € 3124,13 voor de uitwerking van de opgraving aan de Achterweg/Rijnstraat van 1999. Van de gemeente Voorschoten ontvingen we € 1407,36 subsidie voor de conservering van metaal-, leer- en glasvondsten van de opgraving Roucoop uit 1990/91.

Menno Dijkstra, secretaris

Jaarverslag archeologisch veldwerk 2005

ALPHEN AAN DEN RIJN

Aarlanderveen-Noordeinde 28 (voormalige Mariaschool)

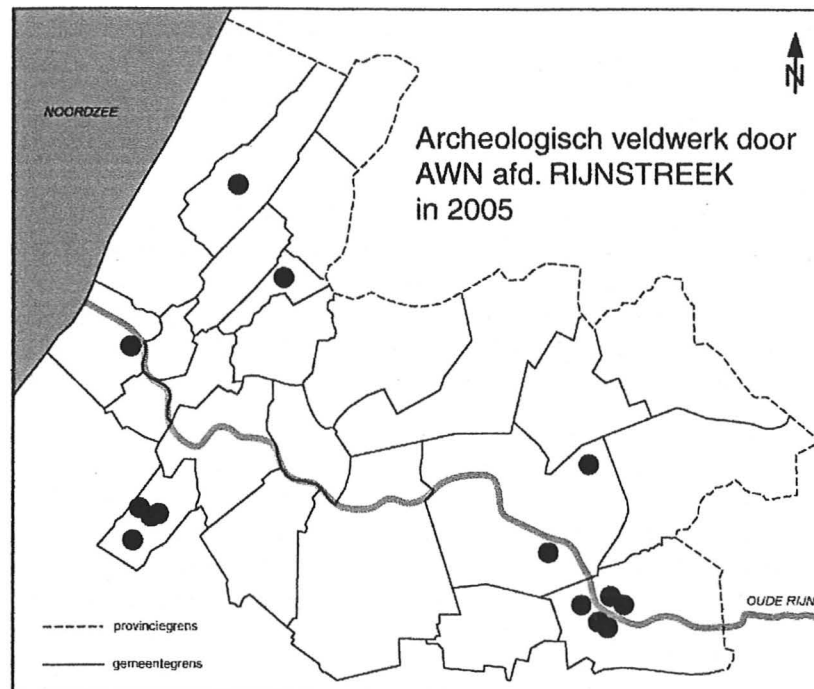
Op verzoek van de provincie Zuid-Holland is in februari een verkennend onderzoek verricht ter plaatse van de voormalige Mariaschool, die gedeeltelijk vervangen werd door woningbouw. Aarlanderveen is één van die veendorpen waar niet of nauwelijks archeologisch onderzoek is verricht. De AWN is hier eerder in 1981 actief geweest. Dit betrof een locatie even buiten het dorp, waar in de 15e eeuw kennelijk afval was gestort. Of er elders archeologische gegevens uit

het centrum van dit langgerekte dorp voorhanden zijn, is ons onbekend. Gezien de spaarzame gegevens over de veendorpen in het algemeen leek ons onderzoek op huidige locatie zeer gewenst, ook al lag deze aan de periferie van het dorp.

Op het terrein zijn twee proefsleuven gegraven binnen het reeds verstoorde, c.q. te verstoren gebied. De eerste sleuf op de voorzijde van het perceel was gelocaliseerd onder een afgebroken deel van de school, dat in de jaren '70 weer een voormalig kloostertje vervangen had. Door deze tweevoudige bouw- en sloopactiviteiten bleek het terrein flink geroerd te zijn. Dit betekende, dat in het profiel minimaal de bovenste 1,5 m verstoord was. Gezien de locatie van Aarlanderveen in het veengebied ten noorden van de kleiboorden van de Oude Rijn, verwachtten wij hier een veenprofiel te zien te krijgen. Het noordprofiel van deze proefsleuf vertoonde onder de verstoorde laag uitsluitend diverse kleilagen. Twee fragmenten aardewerk met een laat-middeleeuwse datering (14e-15e eeuw) werden als losse vondst uit het pakket sloopstort verzameld.

Een tweede sleuf werd aangelegd even ten zuiden van het oudste deel van de Mariaschool, dat als monument gehandhaafd bleef. Deze sleuf bleek te liggen in een deel van het terrein dat niet verstoord, maar wel ten behoeve van de speelplaats enige malen opgehoogd bleek te zijn. Het profiel hier vertoonde een ander beeld. Onder het vermoedelijk oorspronkelijke maaiveld bevond zich hier een laag van sterk veraard kleilig veen met veel vondstmateriaal. Deze vondsten leverden een in de tijd langlopende datering op, beginnend in de 13e eeuw en strekkend tot in de 20e eeuw. Deze datering is waarschijnlijk ontstaan doordat het oorspronkelijk ter plaatse aanwezige weiland met huisvuil bemest is. Onder deze laag bevond zich een lichtbruine veenlaag met houtresten. De laag leverde geen aanwijzingen voor menselijke activiteit. Het enige opmerkelijke aan deze laag was een kleine schotelvormige depressie, wellicht van natuurlijke aard. Bij het bemonsteren van deze laag t.b.v. pollenonderzoek werd juist in deze depressie één van de twee bakken geslagen en bij het prepareren van het profiel kwam uit de onderzijde van voornoemde depressie een scherp grijsbakkend aardewerk uit de periode 1200-1350 tevoorschijn. Het is aan te nemen, dat de depressie een gegraven greppel of slootje is geweest. Het pollenonderzoek heeft helaas nog niet plaats kunnen vinden, maar het zou kunnen zijn, dat dit gegevens kan opleveren over het landgebruik in deze relatief vroege periode, waarin nog akkerbouw in de veenontginningen wordt verondersteld. De hieronder liggende lagen bestonden wederom uit klei, afgewisseld door slechts één veenlaag van een halve meter dik, tot op het bosveen, dat zich op 3,5 m onder het maaiveld bevond (op -4,75 m NAP, waarneming aangevuld met grondboring).

De bodemkaart geeft voor deze profielopbouw ter plaatse geen duidelijk uitsluitel, maar zowel ten noorden als ten zuiden van de locatie worden grillige contouren aangegeven met ten minste een gedeeltelijke kleiopbouw. Deze rechtvaardigen wellicht de veronderstelling, dat het hier een ook over de onderzoekslocatie doorlopend kreeksysteem betreft, dat uitmondde in de Aar. Het profiel in put 1 vertoonde in de onderste bruingrijze kleilaag op circa -3 m NAP een structuur met lichtgrijze, iets duikende vlekken en bandjes, die een indicatie lijkt te zijn dat we ons in of nabij een kreek bevinden. In noordoostelijke richting was deze klei dermate compact en vet, dat het waarnemen van een opbouw onmogelijk bleek.

Over bewoning van het kavel en de datering hiervan is geen uitsluitel te geven: sporen zijn niet aangetroffen en het verzamelde vondstmateriaal is te gering om niet alleen van bemesting afkomstig te kunnen zijn. De bouw van school en kloostertje rond de eeuwwisseling (19/20) zou dus de eerste bewoning ter plaatse vertegenwoordigen.

Zwammerdam-Spoorlaan

Ten behoeve van een uitbreiding van een bedrijf is hier een terrein bouwrijp gemaakt. Hierbij werd, zoals te verwachten, een hoeveelheid Romeins materiaal aangetroffen. Dit bestond uit het gebruikelijk spectrum benevens enig bouw materiaal. De hoeveelheid aardewerk was te gering in omvang voor een precieze datering.

Waarneming en melding Chris Zwaan

BODEGRAVEN

Algemeen

De gemeente Bodegraven liet in september/oktober een vijftal IBA's (mini-zuiveringsinstallaties) plaatsen op diverse locaties. Met name het exemplaar gelegen in

Nieuwerbrug nabij het Hof van Waarder leek interessant. Helaas bleek bij inspectie ter plaatse dat de ontgravingen te ondiep waren om zinvolle waarnemingen te doen.

Waarneming en melding Ab van Grol en Chris Zwaan

Bedrijventerrein 'Rijnhoek'

Werkzaamheden op dit ten noordwesten van het centrum gelegen bedrijventerrein in aanleg tussen spoorweg en Hoge Rijndijk werden nagelopen. Dit leverde de vondst op van een kleine concentratie biscuit-baksel van majolica-aardewerk (17e-18e eeuw). Het aantreffen van pottenbakkersafval in weilandlocaties is niet ongebruikelijk. Boeren hebben altijd behoefte gehad aan verhardingsmateriaal voor paden, damhekken en dergelijke. Pottenbakkersafval is hiervoor een zeer geschikt materiaal.

Waarneming en melding Chris Zwaan

Overtocht: locatie Van Bunningen

De op dit terrein nog steeds staande grote overkapping van de voormalige garage Van Bunningen werd dit jaar gesloopt. Ten behoeve van een gedeeltelijk ondergrondse parkeergarage vond ter plaatse een ontgraving plaats tot circa 2,5 m onder het maaiveld. Dit werk is niet uitgebreid archeologisch begeleid, hetgeen te betreuren is, omdat ter plaatse de uitmonding van het riviertje de Oude Bodegrave in de Oude Rijn gelegen moet hebben. Dit watertje heeft een belangrijke rol gespeeld in de infrastructuur in de Romeinse tijd. Bij de sanering van het door het voormalige pompstation vervuilde deel van het terrein aan de zijde van de Overtocht, een achttal jaar geleden, was al eerder getracht gegevens te verwerven over het beloop van de Oude Bodegrave en de opbouw van de Hoge Rijndijk ter plaatse. Echter, dit deel van de locatie bleek enorm verstoord te zijn, zodat niets kon worden waargenomen.

In het midden van het terrein werden vrij grote hoeveelheden laat-middeleeuws materiaal verzameld: naast het gebruikelijke aardewerk onder andere een houten mesheft en een hoeveelheid leer. De datering van dit materiaal gaat zeker terug tot het begin van de 13e eeuw. Door de wijze van graven (aannemerswerk) is niet duidelijk geworden wat de precieze context van deze vondsten was: invullingslagen van de Oude Bodegrave, ophogingslaag of misschien zelfs invulling van kleiputten. Tussen dit laat-middeleeuwse materiaal dook – niet geheel onverwacht – ook nog enig Romeins aardewerk op. Aan te nemen valt, dat dit zich in secundaire context bevond. Het volgen van de werkzaamheden van de graafmachine direct naast dit gebied met een concentratie van laat-middeleeuwse vondsten maakte duidelijk, dat hier weer lagen zonder duidelijk aanwezig vondstmateriaal verwijderd werden en de bodemopbouw dus hier klaarblijkelijk anders was.

Uiteraard is getracht ook waarnemingen te doen aan die delen van de putwanden, die niet met houten keerschotten waren afgedekt. Aan de oostelijke zijde was het beeld nogal divers. Het meest waarschijnlijk is, dat hier over de kavelscheiding een sloot gelopen heeft, die met de diverse pakketten (geleidelijk?) was dichtgezet. Datering hiervan: 17e eeuw en later. Het terrein wordt aan de noordelijke zijde begrensd door de Oude Rijn. Hierlangs is enige tijd aan de

oostzijde van de bouwput een soort veenpakket in het zicht geweest, helaas te kort om uit te zoeken of het hier een verlandende oever van òf de Oude Bodegrave òf de Oude Rijn betrof.

Het westprofiel van de bouwput viel uiteen in twee helften, omdat de bouwput aan de Rijnzijde een stuk naar het westen verspringt. Op een aantal plaatsen van dit profiel is een smalle strook schoongemaakt om de stratigrafie te kunnen vaststellen. Onder de gebruikelijke verstoorde laag van circa 1,00 m diep was hier in het algemeen een ongeveer 70 cm dikke harde kleilaag aanwezig zonder duidelijk vondstmateriaal. Naar de zijde van de Overtocht, naar aan te nemen de richting van de middeleeuwse oeverlijn, lijkt de laag te verdunnen tot 30 cm. Het is niet waarschijnlijk dat zich op deze hoogte nog afzettingenklei bevindt, dus aangenomen moet worden dat het terrein in één keer met een pakket schone klei is opgehoogd. Tot de bodem van de bouwput op ongeveer 2,50 m onder het maaiveld varieert het beeld per waarneming enigermate. In het algemeen betreft het 30 à 50 cm dikke kleilagen, soms iets zandiger, soms weinig of een enkele maal met veenbrokjes. In het profiel op 8,50 m ten noorden van de Overtocht was op 1,80 m min maaiveld een duidelijke concentratie scherven Paffrath-aardewerk (10e-13e eeuw) aanwezig. De laatste 10,00 m van het profiel Rijnwaarts was dermate rommelig, dat hier niet van een duidelijke stratigrafie gesproken kon worden. Bovendien was de wand deels ook fysiek moeilijk bereikbaar. Waarschijnlijk betreft dit allerlei aanplempingen, waarbij de Rijnsoever in noordelijke richting is verplaatst.

Vergelijken wij de gegevens van deze waarneming met die van het BAAC-rapport 2004, dan vallen twee dingen op: onze globale stratigrafie van de profielen is in het rapport te herkennen, de gegevens uit het vlak echter niet. De 70 tot 30 cm dikke harde kleilaag wordt beschreven als een 40 cm dik pakket blauwe klei, dat vermoedelijk in de 16e eeuw in een keer is opgebracht. De diepte van de Paffrath-concentratie komt overeen met een 20 cm dikke middeleeuwse venige kleilaag, door aardewerk gedateerd tussen 1225 en 1275 (Habraken & Van Mousch 2004, p. 11). In onze beschrijving van de kleilaag op deze diepte is sprake van de toevoeging 'rietdoorworteling en enig hout'. Het middeleeuws aardewerk in deze laag zal dus eerder het resultaat zijn van uitwerp in een oeverzone dan van bewoning ter plaatse; ook BAAC geeft geen sporen aan uit deze periode. De oeverzone zou zich toen nog hebben kunnen uitstrekken tot nabij de Overtocht. Voor de grote hoeveelheid laat-middeleeuws materiaal is geen duidelijke parallel aanwezig in het BAAC-verslag. Dit gebiedje ligt – zo op het oog – buiten de sleuven van hun onderzoek. Tracht men echter via de aardewerkgegevens na te gaan of er binnen het BAAC-onderzoek ook sprake is van dergelijke laat-middeleeuwse voorkomens, dan stuit men op problemen. De determinatie van het middeleeuws en later aardewerk geeft een totaalijst per soort, maar deze omvat alle vier onderzoeklocaties, dus ook het 'bijwerk' uit de Romeinse sleuven langs de Oud-Bodegraafseweg (Habraken & Van Mousch 2004, p. 38). Met plussen en minnen zou dat op te maken zijn uit de determinatietabellen (Habraken & Van Mousch 2004, p. 39-48), maar dan bemerkt men, dat er vrijwel niets in de 14e-15e eeuw is gedateerd. Niet omdat het er niet is wellicht, maar veel van de grootste categorie, het roodbakend aardewerk, is niet gedateerd. Ergo, de exercitie is zinloos.

Habraken, J., en R. van Mousch 2004, *Bodegraven Oud Bodegraafseweg/Overtocht; Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven*, 's-Hertogenbosch/Deventer (BAAC-rapport 03.184/04.016)

Oud Bodegraafseweg – nabij hoek Overtocht

Naast het parkeerplaatsje ter plaatse werd hier een afvalcontainer ingegraven. Deze actie is grotendeels begeleid door het ADC. In een iets later stadium, bij het definitief uitgraven, is uit de vrijkomende stort nog enig Romeins aardewerk verzameld.

Waarneming en melding Chris Zwaan

Kerkstraat – ter hoogte van Erasmushof

Dit jaar zijn ook in de oude middeleeuwse dorpskern ten noorden van de Oude Rijn afvalcontainers geplaatst. Uit de uitgegraven grond ter hoogte van het Erasmushof in de Kerkstraat werden twee forse zakken aardewerk, bouwmetaal, glas, etc. verzameld. Al het materiaal stamde uit één periode: de 19e en het begin van de 20e eeuw. Opmerkelijke vondsten bevonden zich hier niet onder, met uitzondering van fragmenten van twee kruikjes met het opschrift *Japansh Soja*. Eén van deze exemplaren had onder dit opschrift nog de afkorting staan: *C.P.D.* De betekenis hiervan is nog niet uitgezocht. De verklaring voor de late datering zou kunnen zijn, dat exact in één van de vanuit het noorden opstreckende, gedempte kavelsloten is gegraven.

Waarneming en melding Chris Zwaan

Kerkstraat-hoek Voorplein

Deze waarneming is eveneens gedaan bij het plaatsen van een afvalcontainer. Op de locatie Kerkstraat-hoek Voorplein is een gering aantal aardewerkfragmenten verzameld uit twee perioden: 14e-15e en 17e-18e eeuw. Dit komt overeen met de verwachting ter plaatse.

Waarneming en melding Chris Zwaan en Ab van Grol

KATWIJK

Katwijk aan den Rijn-Blekerij/Provinciale Weg

Op dit terrein, gelegen ten noorden van de dorpskern, is tussen de Joodse begraafplaats en de provinciale weg een nieuwe algemene begraafplaats gepland. Hiertoe is de berm-sloot langs de ventweg ten oosten van de provinciale weg aanmerkelijk verbreed en verdiept. In het oosttalud van deze sloot zijn door een 'in de archeologie geïnteresseerde voorbijganger' de resten van een houten waterput opgemerkt. Bij het uitgraven van deze waterput viel het oog van een voorbijkomende politiepatrouille op deze ongebruikelijke activiteit. Het feit werd doorgegeven

aan de provincie Zuid-Holland, die op zijn beurt de afdeling Rijnstreek vroeg een nader onderzoek in te stellen.

Met drie man is de put ingemeten en getracht de inhoud te bergen. Helaas was de put op een al betrekkelijk hoog niveau dermate watervoerend, dat een dikke, niet met de pomp te verwijderen, zandbrij ontstond. Hierdoor was het niet mogelijk de precieze onderconstructie van de put vast te stellen. Het betrof een uit loodrecht staande delen samengestelde rechthoekige put (buitenmaat 0,95 x 1,00 m). De planken varieerden in breedte tussen 21 en 27 cm, de dikte bedroeg rond 5,5 cm, van de lengte was (maximaal?) nog 1,20 m aanwezig. In de binnenhoeken van de put stonden staanders (o.a. 12,3 x 11,5 cm en 15,2 x 7,4 cm), die door horizontale balkjes (4 x 11 cm en 4,5 x 14 cm), ingekast in de staanders op 102 respectievelijk 90 cm onder het hoogst bewaarde punt van de put, uiteen gehouden werden. De eerste vinder meent onder de rechthoekige constructie een ronde vorm (uitgeholde boomstam?) waargenomen te hebben. Deze diepte was door de AWN niet meer te bereiken: de geroerde stort liet zich niet een tweede maal verwijderen.

Uit de vulling van de bovenzijde van de waterput werd uitsluitend een hoeveelheid dierlijk bot (slachtafval) verzameld. Als overig materiaal werd hiertussen een brokje huttenleem en twee stukjes aangepunt hout gevonden. De eerste vinder voegt hier nog een fragment hertshoorn, stuk Romeinse dakpan, brok ijzererts en een leren kinderzooltje aan toe. Deze vondstcategorieën geven geen absoluut uitsluitend over de datering. Opvallend is het ontbreken van aardewerk binnen de put zelf. Wel werden naast de put, op de bovenzijde van het sloottalud en op een geplaveid parkeerplaatsje naast de ventweg, enige kleine fragmenten aardewerk aangetroffen. Dit bestond uit een scherfje Pingsdorf-aardewerk en een viertal stukjes kogelpot, waarvan één met een wafelstempel. Tensamen dateert dit uit de Volle Middeleeuwen (ca. 900-1250).

De typerende vondstlocaties van het aardewerk lijken het vermoeden te rechtvaardigen, dat er bij of rond deze waterput eerdere niet geregistreerde zoekacties zijn geweest.

NOORDWIJKERHOUT

Voormalige Gemeentewerf

Op dit terrein tussen de Dorpsstraat en de Victoriberg werd door afdelingslid de heer H.J. Brunt tijdens milieutechnische werkzaamheden een hoeveelheid vondstmateriaal verzameld. Dit materiaal werd, vergezeld van een vondstmelding, bij de afdeling aangeleverd. De vondsten zijn aangetroffen op een diepte van globaal 0,50 tot 1,50 m onder het maaiveld, verspreid over een groter gebied. Het wekte de indruk een stortlaag te zijn. De verzameling bestaat uit een vrij grote hoeveelheid aardewerk in diverse categorieën, glas en metaal. Bouwmetaal en bot ontbreken vrijwel geheel, of zijn niet verzameld. De datering van het aardewerk ligt tussen de 17e, 18e en 19e eeuw, met een absoluut zwaartepunt in de beide laatste eeuwen. Ook enig subrecent materiaal bevond zich in het vondstcomplex. De enige eruitspringende vondst waren fragmenten van een metalen rozenkrans, van waarschijnlijk 19e-begin 20e-eeuwse oorsprong.

In het SOB-research-rapport over een verkennend booronderzoek op dit terrein is al sprake van het mogelijk aantreffen van deze stortlaag, die zich stratigrafisch in een onduidelijke positie bevond.

Waarneming en melding H.J. Brunt

SASSENHEIM

Oude Koningshuys

Dit jaar kwamen de bouwactiviteiten rond het Oude Koningshuys tot een einde. Naast het pand werd een klein complexje, bestaande uit een garage c.a., opgetrokken, benevens een afsluitende tuinmuur. Hierdoor kwam een strook van de tuin, die nog bij de aannemer in gebruik was, beschikbaar voor archeologisch onderzoek. Het betreft het gebied ten zuidwesten van het Huys, waar sprake is van de funderingen van een groot gebouw. Dit stond op een merkwaardige manier direct achter, maar los van de zuidwesthoek van het Huys. Op de kadastrale minuut van circa 1830 is deze situatie nog aanwezig. De noordoosthoek van dit gebouw is bij het onderzoek in 2002 reeds in het zicht geweest. De wijze van funderen en de opbouw van de fundering gaven de indruk, dat het hier mogelijk een laat-middeleeuws bouwwerk betrof. De steenmaat gaf helaas geen duidelijk uitsluitsel; daarnaast werd ook geen daterend vondstmateriaal aangetroffen.

Wegens de omvang van het beschikbare stukje tuin werden, met het oog op de komende, verstorende activiteiten van de tuinaanleg, met een mini-graafmachine een aantal proefsleufjes gegraven. Dit met name met het oog op het aantreffen van de zuidelijke, dus oost-west lopende langgevel van het voornoemde verdwenen pand. Merkwaardigerwijze werden funderingen/uitbraaksleuf van een drietal noord-zuid lopende muren ontdekt. Voor de aanwezigheid van de gemelde zuidgevel werden geen indicaties gevonden. Wellicht dat deze zich onder of ten zuiden van de tuinmuur bevindt.

In één van de sleufjes werd een laagje met vondstmateriaal aangetroffen, dat duidelijk in de 14e-15e eeuw te dateren was. De uitbraaksleuf betrof een fundering die misschien al terug kan gaan tot de 16e eeuw; het overige vondstmateriaal dateert uit de periode vanaf de 17e eeuw. Hiermee is het veldwerk, dat vanaf 2002 ter begeleiding van de restauratie is uitgevoerd, afgerond.

VOORSCHOTEN

Algemeen

Dit verslagjaar werden gedurende meerdere maanden 65 ondergrondse afvalcontainers geplaatst, verspreid over het gehele gebied van de gemeente. In theorie is dat een uitgezochte gelegenheid voor een soort verkennend archeologisch onderzoek door proefsleuven *at random*. Bijvoorbeeld: recent zijn takkenpaden uit Brons/IJzertijd gevonden in de nieuw aan te leggen

Krimwijk; waarom zouden die ook niet liggen onder de Vlietwijk, Bijdorp en Starrenburg, gebouwd vanaf de jaren '50 vrijwel zonder archeologische begeleiding? Ze liggen in dezelfde geologische positie op het veen. Uitgeprobeerd is, of begeleiding van de containerplaatsingen haalbaar was. De smalle putten, het snelle graven en het direct storten van de grond in de vrachtwagen door deze aannemer maakten zinvolle, zo enige waarneming in feite onmogelijk. De stort werd op één locatie in afzonderlijke hopen neergelegd. Deze locatie is een aantal malen bezocht.*) Dit resulteerde in een teleurstellende hoeveelheid aardewerk, waaronder slechts een fragment met een bijzonderheid. Deze wandschilfer van vermoedelijk een 19e eeuwse kachelpan draagt een stempel. De herkomst/vergelijking is nog niet onderzocht.

Eveneens van de stort komt een achtkantige, zandstenen dekplaat, die een dito bakstenen pijler van een inrijhek (of een vergelijkbaar architectuurelement) moet hebben bekroond. Aan de onderzijde van de plaat is een rechthoekige inkassing uitgehakt ter verankering aan het metselwerk. Volgens de stortadministratie is de plaat waarschijnlijk afkomstig van de locatie Jan Evertsenlaan naast het winkelcentrum Noord-Hofland. Deze vindplaats is op het eerste gezicht niet direct in verband te brengen met een buitenplaats of een monumentale boerderij voorzien van een soortgelijk inrijhek. Voorlopig valt aan te nemen, dat het de gebruikelijke verhardingsstort of slootdemping in de oorspronkelijke weilandsituatie betreft, met een kleine mogelijkheid, dat dit eerst geschied is bij de aanleg van de wijk in de late jaren zestig.

*) Waarneming en melding Devid Kamperveen

Treubstraat 12-14

Twee kleine panden uit het einde van de 18e, respectievelijk uit het begin van de 19e eeuw, zijn hier gesloopt om plaats te maken voor een onderkelderde nieuwbouw. Dus wederom was het bodemarchief in het centrum van Voorschoten bedreigd. In overleg met aannemer en gemeente is binnen het project tijd vrijgemaakt voor de archeologie, waardoor hier een opgraving kon worden uitgevoerd, volledig conform de eisen. Het beeld van een grote hoeveelheid aan archeologische sporen, zoals gezien bij de onderzoeken in 2004, werd opnieuw bevestigd. Op een oppervlakte van circa 24 x 14 m zijn bijna 600 sporen ingetekend; een grote dichtheid. Bij een eerste interpretatie vallen zij uiteen in twee categorieën: licht gekleurde paalgaten en paalkuilen daterend vanaf de 12e/13e eeuw en donkere grotere afvalkuilen uit de 14e-15e eeuw. Daarnaast is er een aantal greppels, mogelijk erfscheidingen. Uit één van de afvalkuilen komt een benen kaardekam. Deze dienden om wol te ontwarren vóór het spinnen, dus een getuige

van textielnijverheid. Deze vondst sluit prachtig aan bij het archiefgegeven, dat in 1343 Voorschoten een *wanthuis* (lakenhal) rijk was. Bakstenen funderingen ontbreken geheel, op een gedeelte van de onderste lagen van de 17e eeuwse kelder van Treubstraat 12 na. De ruw uitgesloopte kelder van nr. 14 leverde een forse verstoring in het vlak op, die doorliep tot in het grondwater.

Op het eerste oog zijn in de opgravingsplattegrond geen eenduidige gebouwstructuren te onderkennen. Wel is er hier en daar sprake van enige oprijnende paalsporen, maar onduidelijk is nog of deze behoren bij huiswanden of dat dit eventueel erfscheidingen zijn. Theoretisch moet er op deze locatie sprake zijn van vijf eeuwen bouwen in hout, zodat het duidelijk is dat meerdere, opeenvolgende structuren door elkaar heen kunnen lopen. Dat geldt in ieder geval voor de periode vóór de 14e eeuw, toen er nog gebouwd werd met ingegraven staanders. Vanaf de 14e eeuw bestaat de mogelijkheid dat er vakwerkbouw met grondbalken en bakstenen stiepen is toegepast, die ondiep ingegraven is en dus weinig sporen nalaat. In het vondstmateriaal komt in ieder geval in redelijke hoeveelheden laat-middeleeuwse baksteen voor. Soms vertonen deze sporen van roet, hetgeen een aanduiding zou kunnen zijn dat er sprake kan zijn van houten huizen, waar alleen de haardplaats in baksteen was uitgevoerd.

De hoeveelheid vondstmateriaal is in het algemeen nogal beperkt; een groot deel van de kleinere sporen bevatte geen vondsten. De overgrote meerderheid van het materiaal dateert uit de periode van de 12e tot en met 16e eeuw. Diepstekende sporen vanaf de 17e eeuw en jonger ontbraken praktisch geheel. Materiaal uit deze periode komt vrijwel uitsluitend uit de ruim één meter dikke, door allerlei bouwwerkzaamheden verrommelde bovenlaag, waarin als sporen enige restanten van gebouwde riolen en putjes aanwezig waren.

Het leesbare vlak in het strandwalzand werd aangelegd op ruim één meter onder het maaiveld. De diepte van de sporen onder dit vlak bedroeg over het algemeen niet veel meer dan een halve meter. In verband met het grondwaterpeil was het ook niet mogelijk dieper te couperen. De weinige sporen die dieper reikten, bleken de ingravingen van houten (ton)putten te zijn, waarvan soms nog net het bovenste randje van het bewaarde hout bereikbaar was.

Aan het eind van het jaar zijn de damwanden voor de kelder geslagen en in december is begonnen met het uitgraven van de bouwput binnen deze wanden. Op basis van de vlaktekening hadden wij tenminste de aanwezigheid van drie ronde houten (ton)putten verwacht. Het bleken er uiteindelijk vijf te zijn, waarvan er zeker twee uit een boven- en uitstekend bewaard gebleven onderton bestonden. Van sommige putten resteerden echter slechts duigrestanten met een lengte van 20 tot 30 cm. Eén put die volgens de tekening aanwezig had moeten zijn, is waarschijnlijk om die reden gemist. Opmerkelijk is de aanwezigheid van een door de damwand gecoupeerde tonput op slechts een drietal meters vanaf de Treubstraat. In tegenstelling tot de overige putten die duidelijk op het achtererf lagen, kan hier sprake zijn van een put behorend bij een pand, dat meer centraal op het kavel gelegen heeft. Een andere mogelijkheid is, dat de bebouwing nog meer gespreid was en gescheiden door brede waterstegen. Op basis van Siegburg steengoed en grote baksteenmaten wordt deze put voorlopig gedateerd in de 14e-15e eeuw.

Voor ieder van de twee gesloopte panden werd de aanwezigheid vastgesteld van één stenen waterput en één ondiep gefundeerde beerput. De inhoud van slechts één beerput en één

waterput kon bekeken worden. De datering van het weinige materiaal hieruit viel respectievelijk in de late 19e eeuw en de jaren dertig van de 20e eeuw.

De gegevens van deze opgraving sluiten op één punt direct aan bij die van 'Het Wapen van Voorschoten' uit 2004. Ook hier is vastgesteld, dat aan de Schoolstraatzijde de erven afgesloten waren met een diepe sloot. De datering van de demping lijkt in beide gevallen ook gelijk, namelijk eerste helft 15e eeuw. Op de locatie Treubstraat werd dit vastgesteld door de vondst van een late Siegburg kan in het restant van een houten tonput, die in de vulling van deze sloot was ingegraven. Een andere, helaas enigszins incomplete waarneming, werd nog gedaan bij het uitgraven van de bouwput: aangetroffen werd een rij beschoeiingspaaltjes en een opvallend veel dikkere paal. De meest aannemelijke verklaring kan zijn dat het een klein landhoofd voor een bruggetje over de sloot richting Schoolstraat betreft.

De Schoolstraat is waarschijnlijk altijd de doorgaande route Leiden-Voorburg geweest, waar de Voorstraat als een marktplein met bebouwing ten oosten van lag. Deze bebouwing vormde het zwaartepunt van het dorp. Langs de Schoolstraat (voorheen Achterweg) was in ieder geval in later eeuwen de aanwezige bebouwing van secundaire aard, zoals koetshuizen en stalgebouwen van de panden, die aan de Voorstraat lagen.

Papelaan 97

In bagger langs de slootkant van een van de weilanden rond de boerderij Papelaan 97 werd een fragment van een hardstenen plaat gevonden (grootste afmetingen 20 x 14 x 4,5 cm). De herkomst van deze vondst is uitermate onzeker; volgens de landeigenaar heeft er ophoging plaatsgevonden met van elders afkomstige grond. De plaat draagt een fragment van een inscriptie in cursieve letters. Bewaard is een deel van twee regels: ...]ick[... en op de regel eronder zijn een *e* en een *V* zichtbaar. Het meest waarschijnlijk betreft het hier een stuk afgedankte grafzerk.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen.

Veurseweg 215

Nabij deze uit de 15e eeuw daterende boerderij werd in de weilanden met de detector gezocht. Dit leverde een 17e-eeuwse ijzeren gesp en als losse vondsten een drietal aardewerkfragmenten op, zijnde een 12e-eeuws bandoor van Pingsdorf-aardewerk, een 12e-13e-eeuwse Paffrathscherf en een fragment Siegburg uit de 14e-15e eeuw.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen.

Voorstraat

Dit jaar vond de herinrichting plaats van de Voorstraat. Het betrof in hoofdzaak de herbestrating, vergezeld van werk aan rioolkolken en het plaatsen van een viertal extra leilinden. Deze werkzaamheden werden zo regelmatig mogelijk gevolgd met de metaaldetector. Kleine delen van de Voorstraat zijn waarschijnlijk al in de 17e eeuw bestraat geweest, maar eerst in 1821 is in eerste instantie alleen de doorgaande rijweg bestraat. Bij

graafwerkzaamheden werd geconstateerd dat zich zo'n 20 cm onder het huidige straatniveau een harde zandlaag bevindt met duidelijke afvalresten zoals bot, steen, aardewerk en metaal. Deze laag is waarschijnlijk in de loop der eeuwen (van de 12e tot de 19e eeuw) tot stand gekomen.

De werkzaamheden in de straat leverden 96 metaalvondsten op, waaronder 36 munten, in datering lopend van 1595 tot 1945. De aanwezigheid van zoveel munten valt makkelijk te verklaren uit het feit dat al sinds de 13e eeuw de Voorstraat het marktplein van Voorschoten is geweest. Andere metaalvondsten betroffen laken- en vleesloden, muntgewichtjes, gespen en een naairing en ander kleinmetaal. Er is slechts een geringe hoeveelheid aardewerk verzameld: grijsbakkend, Siegburg en Langerwehe steengoed, alles tweede helft 13e-15e eeuw.

In de steeg tussen de twee panden Voorstraat 25 en 27 is een 4 m lange fundering gevonden, opgebouwd uit de steenmaat 20 x 9 x 4 cm., mogelijk een erfafscheiding of een zijgevel van een eerdere fase van één van de panden.

Aan het begin van de Voorstraat, nabij het Kerkplein, werden voor de huisgevelwand een viertal leilinden geplaatst. Via de gemeente Voorschoten en de provincie Zuid-Holland werd een melding ontvangen van het aantreffen van bot, mogelijk menselijk, bij het uitgraven van de plantgaten. Getracht is hiervan een waarneming te doen, maar dezelfde middag waren de gaten reeds opgevuld met pootaarde. Navraag van de gemeente bij de diverse uitvoerende medewerkers leverde geen botfragmenten op. Hierdoor was het niet mogelijk de melding te bevestigen en de aard van het bot te bepalen. Verdere rondvraag leverde slechts de mededeling van één onzer leden op, die in het voorbijgaan slechts zeer klein, sterk gefragmenteerd botmateriaal had gezien. Geruchten gaan dat ook een schedel gevonden zou zijn, waarbij geïmpliceerd werd dat het om een menselijk exemplaar zou handelen. Dit zou met grote waarschijnlijkheid juist zijn als aan de zijde van het Kerkplein gegraven was; bij diverse werkzaamheden is geconstateerd, dat dit gebied tot het voormalige kerkhof heeft behoord. Aan de huiszijde lijkt dat echter onwaarschijnlijk, enerzijds op topografisch-planologische grond, anderzijds vanwege de ligging van dit terrein op de rand van de strandwal, waarbij de hoogteligging ten opzichte van het grondwater het delven van graven minder aangenaam maakt. In 1986 is bij het begeleiden van de restauratiewerkzaamheden van het naastliggende pand Voorstraat 11, "*Koopmans Welvaren*", geen enkele aanwijzing gevonden voor de aanwezigheid van menselijke begravingen.

Waarneming en melding Arnold Verkuyl en Dick van der Kooij.

D. van der Kooij

VELDWERK IN SAMENWERKING MET:

ADC (Katwijk-Zanderij)

Enkele leden van de afdeling hebben geassisteerd bij een opgraving van het ADC in de noordwesthoek van de Zanderij in Katwijk. Op 9 november 2005 is de plattegrond van een

Merovingische boerderij blootgelegd. Veel paalsporen zijn gecoupeerd. Als vondsten zijn enkele fragmenten Merovingisch aardewerk aangetroffen.

Op 22 november hebben we zonder de aanwezigheid van het ADC op hun verzoek de laatste werkput van de opgraving afgewerkt, die meer naar het centrum van de Zanderij gelegen was. Ook hier betrof het een plattegrond van een Merovingische boerderij, met mogelijk een latere fase. De paalsporen en kuilen zijn gecoupeerd en getekend. De paalgaten bevatten zeer veel huttenleem.

De datering van het aangetroffen materiaal ligt in de eerste helft van de 7e eeuw. Daarnaast is een 12e-eeuwse afvalkuil gevonden, waarin een fragment bewerkt tefriet.

S. Sprey

LEZINGEN.

Zoals in de agenda vermeld, zal op 13 februari na de algemene ledenvergadering een lezing gehouden worden door de dan afgetreden voorzitter Dé Steures over zijn inmiddels geruchtmakende onderzoek naar de echtheid van de christogrammen op vondsten uit Nijmegen. Hierbij zal hij ingaan op de geschiedenis van deze vervalsing. Hoewel Dé (goed?)gelovig is, geloofde hij al snel niet meer in de juiste datering van de christogrammen, maar het heeft heel lang geduurd voor hij zijn (on)geloof in bredere kring kon slijten. Edoch, met de van hem bekende ijver als docent en bekeerder van ongelovigen en dankzij de golf publiciteit die een en ander met zich meegebracht heeft, is het hem toch wel gelukt iedereen ervan te overtuigen dat hier sprake moet zijn van vervalsing. Voor zover wij als AWN-leden nog overtuigd zouden moeten worden, is hier nu de gelegenheid!

Op maandag 24 april zal mw. Minja Hemminga een lezing houden over **De opgraving Oegstgeest-Rijnfront**. Dit is het gebied tussen de afrit van Rijksweg A-44 en het verlengde van de Plesmanlaan (ir. Tjalmaweg). In 2004 werd hier door Archol in samenwerking met de Faculteit Archeologie van de Universiteit Leiden gegraven.

De volgende aspecten zullen aan de orde komen:

- de sporen en structuren: huisplattegronden, bijgebouwen, kuilen, waterputten, hekwerken, greppels, houten beschoeiing;
- het vondstmateriaal per categorie: Aardewerk, Bot/benen werktuigen, Steen, hout, metaal, glas, Botanisch onderzoek;
- bekende nederzettingen uit de buurt;
- conclusie;
- heel kort de opgraving van 2005 met voorlopige resultaten; deze zullen alleen maar aangestipt worden.

Omdat van deze grote opgraving nu de eerste resultaten gepresenteerd zullen worden, belooft dit een flinke uitbreiding van onze kennis van de geschiedenis van dit stukje Oegstgeest op te zullen leveren!

Deze lezing is als gewoonlijk om **20.00 uur** in het Regionaal Archief Leiden, Boisotkade 2A.

over locaties in een gemeente, waar wij waarlijk niet onbekend zijn. Nooit een syllabe van gehoord: kennelijk wordt implementatie van de K.N.A. op dit punt niet serieus nageleefd of gecontroleerd.

BODEGRAVEN

Kerkstraat 132

Bij grondwerk ten behoeve van tuinaanleg werd vondstmateriaal verzameld. De locatie ligt in de oude middeleeuwse kern van het dorp, buitendijks aan de Oude Rijnouever. Gebruikelijk is, dat wegens deze positie regelmatig aanvullingen en ophogingen zijn aangebracht. De aard van het vondstmateriaal is hier niet mee in tegenspraak.

De kleine hoeveelheid vondsten bestaat uit aardewerk, pijp, enig bouw materiaal en metaal. Een van de aardigste vondsten was een 17de-eeuws Delftsblauw spreukbord, diameter ca. 20 cm., met de tekst: 6 / ons voeden / kan laven. De tekst staat binnen een lauwerkrans. Dit spreukbord is er een uit een genummerde serie, waarbij het verband tussen de opeenvolgende teksten heden ten dage niet altijd meer duidelijk is (Hupperetz 1993, p. 81, met de tekstvariant: kan en laven). De tweede vermeldenswaardige vondst betreft een bronzen gesp van het basistype dubbelovaal in de vorm van een dubbele B. De rust van de angel is fraai gedetailleerd. De datering is vermoedelijk 17de-eeuws. De totale vondstgroep kan in het algemeen in de 17de en de 18de eeuw geplaatst worden.

Hupperetz, W., 1993, Oproep: genummerde spreukborden uit de 17e eeuw. Westerheem 42, 80-83.

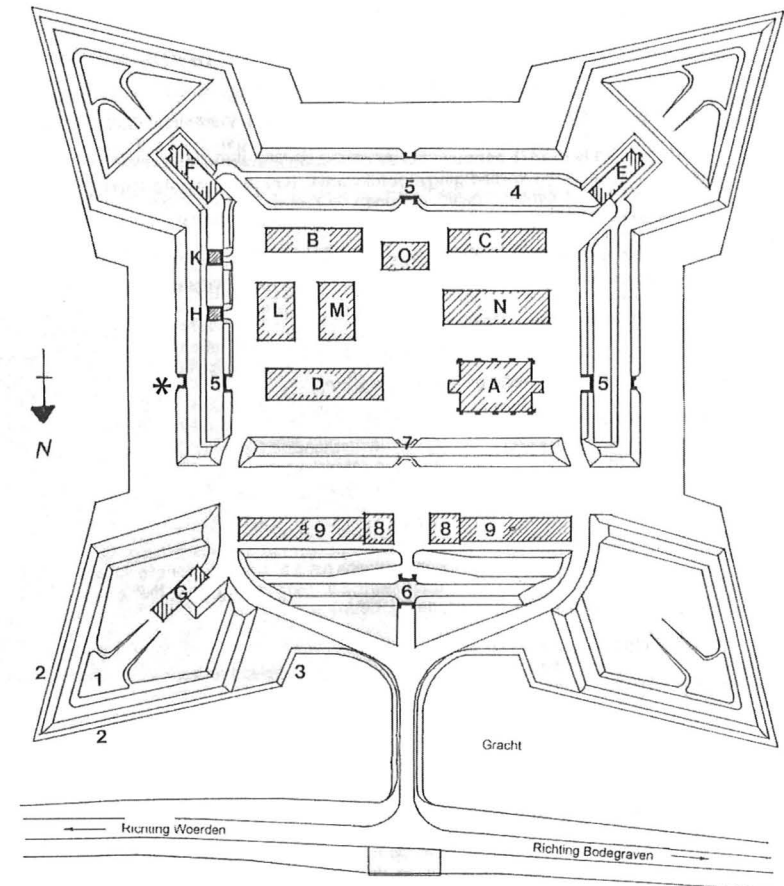
Waarneming en melding Chris Zwaan

Afb. 1: 17de-eeuws spreukbordje. Tekening: Carla van Veen.

Wierickerschans

Chris Zwaan maakte ons attent op werkzaamheden die plaatsvonden op de Wierickerschans in september 2006. Deze schans is aangelegd in 1673, na het rampjaar 1672, ter versterking van de Hollandse Waterlinie. In de loop van de 19e eeuw is de functie van verdediging overgegaan naar die van opslag van munitie. Gebouwen zijn afgebroken en nieuwe zijn er voor in de plaats gekomen. Thans is de schans in bezit van Staatsbosbeheer en wordt er gezocht naar een passende bestemming.

Afb. 2: plattegrond Wierickerschans. * = de oostelijke poterne.

Bij het egaliseren van een terrein aan de buitenkant voor de oostelijke poterne/ doorgangspoort (nr 5 op de plattegrond, afb. 2) werden de bovenkanten van twee gemetselde onderaardse gangen vrijgelegd. De meest noordelijke gang loopt onder de poterne door en is waarschijnlijk verbonden met een toegang, gelegen aan de binnenzijde van de doorgangspoort.

Deze gang heeft een hoogte van 1,45 m bij een breedte van 1,30 m en wordt afgesloten met een doorlopend tongewelf. Een opening, aan de buitenkant van de poort, werd afgedekt door een hardstenen plaat van 50 x 60 cm. De maat van de rode baksteen is 18,5x9x4 cm. De gang had geen gemetselde bodem, waardoor het gebruik als riool uitgesloten werd. Mogelijk heeft deze gang dienst gedaan als "luistergang"; deze diende voor het beluisteren van vijandelijke activiteiten.

Vergelijkbare gangen zijn aangetroffen in Naarden (informatie van de heer Harmsen, huidige beheerder van de schans). De datering is niet bekend. De poterne waar de gang onderdoor loopt, behoort tot het oudste gedeelte van het fort, van 1673. Of de bouw gelijktijdig met de poterne is geweest of erna, is niet bekend. In ieder geval moet de gang aangelegd zijn vóórdat de schans zijn functie als verdedigingsfort verloor.

De tweede gang lag 0,50 m ten zuiden van de eerste. Ook deze was afgesloten met een tongewelf. Deze gang is niet uitgegraven; alleen is bekend dat deze 33 cm minder hoog was.

Bij een tweede bezoek met Ab van Grol aan het fort, zijn door hem foto's gemaakt van de nog openliggende noordelijke gang, van de mogelijke toegang aan de binnenzijde van de poterne en van twee uit de gang opgegraven beugelflessen (datering: eind 19de of begin 20ste eeuw).

Afb. 3: Foto en copyright: Ab van Grol.

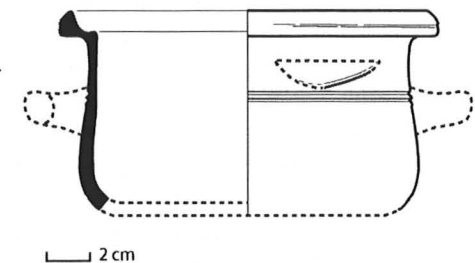
Waarneming en melding Suus Sprey

Wilhelminastraat 26-28-30

Van dit terrein, de voormalige garage Bruyne, is in 2005 al het middelste

pand geamoveerd. Hierbij is toen vondstmateriaal verzameld met een wijde datering vanaf het eind van de 14de eeuw tot in de 19de eeuw (Renus 2005-1, jaarverslag, p. 17). Bij de sloop van de andere panden dit jaar is wederom een flinke hoeveelheid vondstmateriaal verzameld, hoofdzakelijk in twee concentraties. Ditmaal met een iets compactere datering vanaf de 17de eeuw. Het merendeel is aardewerk (158 scherven), waarvan het roodbakend aardewerk de grootste groep vormt. De meeste aardewerksoorten zijn aanwezig; steengoed ontbrak vrijwel. In kleine hoeveelheden waren ook de luxere categoriën faïence en porselein aanwezig. Als bewijs dat er mogelijk in ieder wat groter huishouden in de 17de en 18de eeuw een exemplaar van voorhanden was, bevond zich tussen het materiaal ook een groot randfragment van een jydepot. Jydepotten zijn in feite een zeer late vorm van handgemaakte kogelpotten, die op het Deense platteland in Jutland door de boerenbevolking vervaardigd werden en in de 17de en 18de eeuw naar de Lage Landen geëxporteerd. Mogelijk waren deze potten geliefd, omdat zij zich uitstekend leenden voor het bereiden van bepaalde gerechten. De grootste groep binnen het roodbakend aardewerk bestond uit late, grote, wijde grapen van het kromsteert of kachelpanachtige type. Twee exemplaren waren voorzien van een BOZ-stempel; waarschijnlijk is de rest ook uit Bergen op Zoom afkomstig. Van een komfoor, waarschijnlijk met een late, 19de-eeuwse datering, waarvan niet direct een voorbeeld in de literatuur werd gevonden, geven we hier een afbeelding. Het betreft gedeeltelijk een reconstructie.

Onder het vondstmateriaal anders dan aardewerk bevonden zich geen voorwerpen, die een speciale vermelding verdienen.

Afb. 4 komfoor van een type, dat van de kachelpan afgeleid lijkt te zijn. Reconstructie: D. van der Kooij/M. Dijkstra.

Waarneming en melding Chris Zwaan

KATWIJK

Rijnsburg-Vinkenweg 58

De woning op dit adres zou een uitbreiding krijgen aan twee zijden. Het aanwezige pand was op een ophoging boven het maaiveld gebouwd. Op verzoek van de provincie Zuid-Holland en het archeologisch bedrijf Becker

en Van de Graaf werden de graafwerkzaamheden ten behoeve van de uitbreiding nagelopen. Aan een zijde van het pand hield dat in, dat inclusief de ophoging slechts weinig dieper dan het oorspronkelijke maaiveld werd gegraven; hier werd dan ook niets bijzonders geconstateerd. Aan de andere zijde van de woning moest een bouwput voor een kelder gegraven worden; de waarneming werd hier beperkt tot het graven van een proefsleuf binnen dit gebied. Het bodemprofiel werd *grosso modo* door twee lagen gevormd. De bovenste laag bestond uit zandige, grijze klei, 90 cm dik, ongeveer beginnend bij het oorspronkelijke maaiveld. De onderste laag, die over een hoogte van 60 cm is waargenomen, werd gevormd door een meer vette, donkergrijze klei, die naar beneden toe steeds humeuzer werd. Hierbij ontstond de indruk dat aan de onderzijde van het uitgegraven profiel de met humeus slib verrijkte bodem van een watergang (kreek of priel) zichtbaar werd. Deze waarneming kan overeenkomen met de geologische ligging: in de strandvlakte tussen strandwal I en II.

Valkenburg-Duyfraklaan

Dichtbij de Voorschoterweg, aan de buitenzijde van het dorp, werd gesignaleerd dat een huis op de Duyfraklaan was afgebroken. Een korte inspectie leverde een kleine hoeveelheid Romeinse vondsten op. Het was niet meer te bepalen van welke diepte deze afkomstig waren. De omgewoelde grond bestond uit grijze en blauwe klei. Deze waarneming is in zoverre verrassend, omdat bekend is dat dit gebied in de Romeinse tijd door de Oude Rijn volledig weggeërodeerd was. Er lijken twee mogelijkheden te zijn: of deze locatie bevindt zich precies in de grenszone van de erosie of dit materiaal is samen met grond secundair aangevoerd. Het hele gebied heeft een bestemming als nieuwbouwlocatie. Een daarom reeds verricht verkennend archeologisch vooronderzoek heeft geen archeologische gegevens aan het licht gebracht.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen

LEIDERDORP

Leiderdorp-Doeshofpolder

Via de provincie Zuid-Holland (Frits Kleinhuis) ontvingen wij een melding van dhr. R. Sperna Weiland betreffende het ingraven van een waterleiding in de weilanden van de Doeshofpolder achter boerderij Doeshof. Hij wees erop dat in de directe nabijheid van deze locatie in het verleden een aantal malen IJzertijd/inheems-Romeinse sporen waren aangegraven. Helaas

bereikte deze melding ons aan de late kant, want toen de locatie bezocht werd, bleek het graafwerk grotendeels voltooid te zijn. Van de kraanmachinist werd vernomen dat hij niets bijzonders gesignaleerd had.

Waarneming en melding Suus Sprey

RIJNWOUDE

Hazerswoude-Tussen Spookverlaat en N11

Ter plaatse is dicht langs de N11 en tegen de oostgrens van Rijnwoude de bouw voorzien van een aantal grote windturbines. Hiertoe werd direct ten zuiden van de N11 een bouwweg aangelegd. Een cunet van circa 0,50 m diep werd ontgraven, dat vervolgens met gemalen puin gevuld is. Gedurende een klein gedeelte van deze operatie is een waarneming uitgevoerd. De ter plaatse aanwezige klei bleek geen vondstmateriaal te bevatten. Slechts op één plek in het aannemersvlak werd een ovale vlek met een grote houtskoolconcentratie geconstateerd. Deze vlek had geen duidelijke aftekening. Het vondstmateriaal, dat wel verzameld werd, is afkomstig uit de bouwvoor en - zoals gewoonlijk bij weilanden - met toemaak daarin terecht gekomen. Het materiaal heeft de gebruikelijke datering lopend vanaf de 17de tot in de 19de eeuw. Een fragment van een Romeins terra sigillata bord (Drag. 32) kan oorspronkelijk afkomstig zijn van een iets zuidelijker gelegen inheems-Romeinse nederzettingslocatie langs de Leidse Schouwweg, die in 1987 door de AWN opgegraven is.

Waarneming en melding Ab van Grol

Koudekerk aan den Rijn-Hondsdijkse Polder

Op zaterdag 1 en 8 april 2006 is door de AWN-afdeling Rijnstreek een veldverkenning uitgevoerd op een terrein van T. Reijneveld, gelegen in de Hondsdijkse Polder te Koudekerk aan den Rijn, in het gebied achter het eilandje met de resten van het kasteel Groot-Poelgeest. Hier was een kavel grasland geploegd ten behoeve van de verbouw van maïs. Het perceel waarop de veldverkenning plaats heeft gevonden, lag ongeveer 100 m ten zuiden van de plaats waar in 1978-79 een vroegmiddeleeuwse nederzetting is opgegraven. Dit perceel was al voor de ROB-opgraving afgekleid, waarbij eventuele bewoningssporen verdwenen zijn. Het aangetroffen aardewerk bestond voor meer dan 80% uit postmiddeleeuws aardewerk met name, zoals gebruikelijk in deze weilandgebieden, van toemaakbemesting met huisvuil afkomstig. 14% van het aardewerk kan gedateerd worden als

vroegmiddeleeuws en verwijst naar de vroegere nederzetting. Twee bijzondere vondsten zijn een zilveren (West-?)Frisia munt (een dubbele stuiver) uit 1678 en een appliqué van een steengoed kruik afkomstig uit Raeren, waarop wapenschild met helm en dekkleden (afb. 5). Het wapenschild draagt een huismerk; rond het appliqué loopt een randschrift. Het deel dat hiervan nog aanwezig is bevat de naam MELCIOR HONCKEBOVR.

Afb. 5: Appliqué van steengoedkruik uit Raeren. Grootste lengte 8 cm.

Waarneming en melding Aleid Muller en Pierre van Grinsven

VOORSCHOTEN

Algemeen

Dit jaar is het Hoogheemraadschap van Rijnland begonnen met het in een hoog tempo uitbaggeren van de watergangen in de regio en de stad Leiden. Dit houdt in, dat op diverse locaties in Voorschoten soms op nogal drastische wijze sloten en waterpartijen onderhanden genomen zijn. Op een aantal hieronder te noemen locaties zijn als gevolg van deze activiteit waarnemingen gedaan.

Bachlaan

In het kader van het baggerproject is ook de vijver aan de Bachlaan naast het houten Finse kerkje schoongemaakt. Uit de bagger werd wat materiaal verzameld, dat bij determinatie van archeologisch belang ontbloot bleek, met uitzondering van één fragment: een stuk van een Romeinse tegula, onmiskenbaar te herkennen aan de schuin afgesneden, opstaande zijrand. Deze vondst kadert in de dunne spreiding van losse Romeinse vondsten, die hier en daar in Voorschoten worden aangetroffen (zie onder: Kniplaan). De vinder bleek in de directe omgeving van deze locatie al in 1988 in de bouwput van het bejaardencentrum Adegeest een deel van een Romeinse stilus (det. M. Brouwer, RMO) te hebben gevonden.

Waarneming en melding Devid Kemperveen

Bakkersteeg 2

Op het erf van dit pand zijn een tuinmuur en een houten aanbouw gesloopt om plaats te maken voor een stenen uitbreiding van het pand, dat met zijn voorgevel aan de Schoolstraat staat. Deze locatie ligt op de top van de strandwalrug tussen Schoolstraat en Voorstraat, waarop zich het centrale bouwblok van het dorp bevindt. In de Bakkersteeg zelf is duidelijk te zien, hoe vanaf dit punt het straatniveau aan beide zijden naar beneden glooit. Aan te nemen is, dat zich op deze hoogste rug de oudste bewoning van het dorp moet hebben ontwikkeld. Na de sloop is op het perceel een viertal boringen gezet. Van de aannemer was vernomen dat ten behoeve van de fundering op staal van de nieuwbouw zou worden ontgraven tot het niveau van het schone strandwalzand. Op basis van de boringen werd geconstateerd dat dit niveau zich rond de 1,40-1,50 m beneden maaiveld bevond. Bij een boring met de guts kon worden doorgeboord tot ruim 1,70 m. De onderste 25 cm in de boor hadden een samenstelling en kleur, waaruit wij konden opmaken dat er in een kuil of een paalgat geboord was. Deze constatering was te trekken op grond van de ervaringen, die wij de laatste jaren bij een aantal opgravingen in het centrum van Voorschoten hebben opgedaan. Onder het materiaal dat opgeboord werd, bevond zich slechts één aardewerkfragment (Paffrath), dat rond de 12de eeuw gedateerd wordt en daarmee in de vroegste geschiedenis van het dorp geplaatst kan worden.

Uiteindelijk bleek de aannemer genoeg genomen te hebben met een funderingsdiepte van 0,80 m, zodat de ontgravingen zich geheel afspeelden in de geroerde bovengrond en het bodemarchief genedeels bedreigd werd.

Dorpskerk-Kerkhof

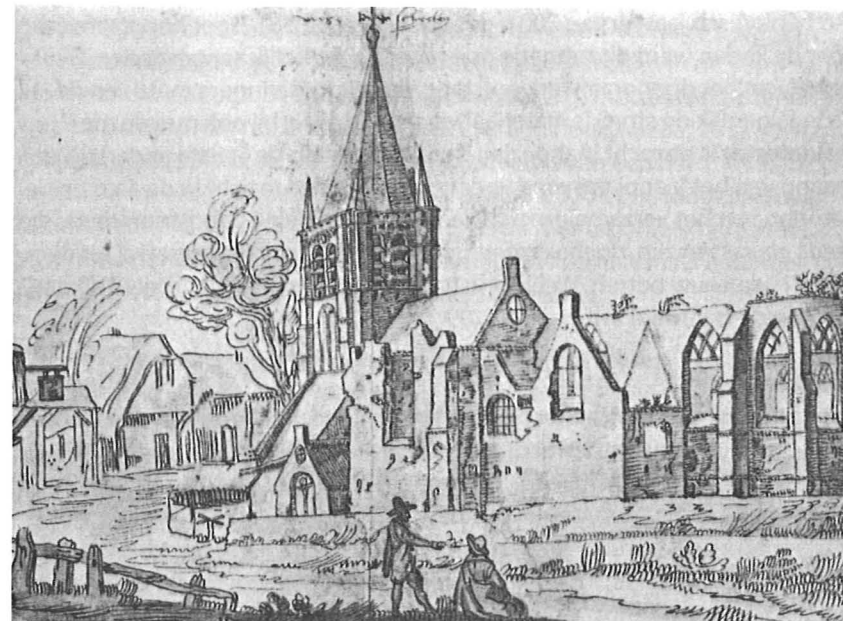
Al geruime tijd voert een lokaal historicus, Piet van der Plas, een onderzoek uit naar de geschiedenis van de oude, in oorsprong middeleeuwse dorpskerk. Het huidige complex bestaat uit een kerk met toren. De kerk is in 1869 in Engelse neogothiek opgetrokken, een stijl die in Nederland vrij zeldzaam is. De kerktoren is een voorbeeld van laatgotische stijl en in de huidige vorm het resultaat van een restauratie/verbouwing, die in het begin van de 16de eeuw tot stand gekomen is. De toren is het enige, dat resteert van de grote laatmiddeleeuwse bakstenen kerk. Bij het beleg van Leiden in 1574 is de kerk, zoals zoveel grote gebouwen in de omgeving van Leiden, zwaar beschadigd. Na de Reformatie is alleen het schip van de kerk door de protestanten als kerkgebouw in gebruik genomen. De opening tussen transept en schip werd met een grote muur gesloten. Koor en transept hebben als dakloze ruïne nog ongeveer twee eeuwen voortbestaan. Op afbeeldingen

is te zien hoe de hoge muren met de vensters, waarin nog tracteringen, in de loop van de tijd gereduceerd werden tot een soort tuilmuren. Waarschijnlijk aan het begin van de 19de eeuw was de ruïne bovengronds geheel verdwenen.

Bij het onderzoek van Van der Plas bleek dat in de archieven gegevens over de gotische kerk en zijn mogelijke voorgangers schaars waren. Een fasering met dateringen van de geschiedenis van de kerk was uit deze gegevens niet samen te stellen. De enige mogelijkheid om in dit opzicht verder te komen, was de archeologie; om die reden wendde de heer Van der Plas zich tot de AWN. In overleg met het bestuur (PKN) van de dorpskerk bleek het mogelijk een kleinschalig onderzoek in te passen in het onderhoud van het kerkhof, dat in eigen beheer door een werkgroep van kerkleden wordt uitgevoerd.

Het uitgangspunt van het onderzoek werd gevormd door de grafkelder van het Huis Duivenvoorde, die nog intact (en in gebruik) op het kerkhof aanwezig is. In de middeleeuwse situatie lag deze grafkelder in een aparte grafkapel, die in de oostelijke oksel van transept en koor lag. Op sommige oude topografische tekeningen is te zien dat deze kapel nog lang intact als een apart gebouwtje tegen de ruïne stond. Aan te nemen viel dat de buitengevels van deze kapel nog tegen de kelder aanwezig moesten zijn. In twee kleine onderzoekputjes werden inderdaad de zuidoostelijke hoek van de kapel aangetroffen en de zuidwestelijke beeïndiging van de grafkelder tegen de zuidgevel van de kapel. Het verdere beloop van deze gevel was ten behoeve van een reeks 19de-eeuwse familiegrafkelders totaal uitgesloopt. De op deze muur oorspronkelijk aansluitende oostelijke transeptgevel bleek niet te traceren binnen de thans geringe beschikbare ruimte en zal wellicht ook niet meer aanwezig zijn. Op basis van de steenmaten (24x12/11x5,5/5 cm) kan de Duivenvoorde-grafkapel rond de overgang 14de/15de eeuw gesticht zijn. Dit houdt in, dat mogelijk al vanaf Arent (III) van Duivenvoorde (1343(?) – 1385), de vijfde bezitter van Duivenvoorde, de heren van Duivenvoorde in deze kapel begraven zijn. Aangezien de kapel tegen de laatgotische kerk aangebouwd is, moet worden aangenomen dat dit deel van de kerk in ieder geval ouder is. In 1961 is door de ROB een beperkt onderzoek uitgevoerd binnen de huidige kerk op het moment dat de vloer verwijderd was ten behoeve van de aanleg van verwarming. Hierbij is onder andere de noordgevel van het gotische schip, opgebouwd in de steenmaat 21x10,5x5,5 cm, aangetroffen. Het gebruik van deze kleinere steenmaat laat de conclusie toe, dat de laatmiddeleeuwse kerk waarschijnlijk beginnend bij de koorpartij gefaseerd westwaarts naar de toren toe is opgebouwd. Zoals reeds gezegd, heeft de toren een vroeg 16de-eeuwse

Afb. 6: De kerk van Voorschoten vanuit het zuidoosten. Sepiatekening eind 17de eeuw, Regionaal Archief Leiden.

datering. Voorlopig kunnen we dus veronderstellen dat de bouw van de gotische kerk zich tussen (het eind van) de 13de eeuw en het begin van de 16de eeuw heeft voltrokken.

Duivenvoorde, landgoed

Ook op het landgoed Duivenvoorde is dit jaar begonnen met het groot-schalig baggeren van zowel de grachten rond het kasteel als andere waterpartijen. Voor baggerberging werd een weiland, gelegen in de zuidwestelijke hoek van het weilandareaal ten noorden van de oprijlaan, door een graafmachine voorzien van omringende kaden. Het bleek een laagliggend weiland te zijn, waar onder een dunne laag bouwvoor al direct het veen aanwezig is. Soms bevond zich een dunne ophogingslaag van zand tussen bouwvoor en veen. Duidelijk zichtbaar was, dat door het midden van het weiland in zuidwest-noordoostelijke richting, dus parallel aan het strandwalsysteem, een aantal hogere kopjes aanwezig is. Een gestoken proefprofieltje toonde aan dat het zand dieper stak dan het veen. Kennelijk is dat een van de lagere nevenruggetjes binnen het strandwalsysteem, zoals bijvoorbeeld al eens eerder geconstateerd binnen het Van der Hoevenpark

(Archeologisch jaarverslag 2001, deel 2. Renus 2002-3). Door het graafwerk voor de kaden werd dit ruggetje maar zeer gedeeltelijk aangesneden. Zowel van het door graafwerk ontstane vlak als in geringere mate van de kade (eigenlijk de stort) is materiaal verzameld, waarbij ook met de metaaldetector is gezocht. Aangezien deze activiteit in de laatste anderhalve maand van het jaar plaatsvond, is er nog geen goed inzicht in de aard en de datering van het verzamelde materiaal. Een paar kleine vondstnummers, die reeds gewassen zijn, doen vermoeden dat het hier slechts huisafval uit de 18de/19de eeuw betreft. Wellicht van lokale herkomst, bijvoorbeeld afkomstig van de boerderij zelf.

Kniplaan

Lopend langs de Kniplaan ter hoogte van nr. 12 viel het oog van een lid op een scherp Romeins aardewerk (ruwwandig Niederbieber 104, randfragment van een kom). Dit aardewerkfragment lag op de slootkant tussen de resten van de uitgespoelde slootbagger. In dezelfde positie werd even verder nog een bakstenen kogel aangetroffen (7 cm in doorsnede). Op een perceel elders langs de Kniplaan zijn reeds eerder meerdere van dit type kogel verzameld (Renus, Jaarverslag veldwerk 2002, 2003-1, 21). De kogels hebben mogelijk een 16de-eeuwse datering en kunnen gebruikt zijn bij het beleg van Leiden in 1574.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen

Leidseweg-achter (R.K.) Laurentiuskerk

Op een weiland achter de kerk werd enig materiaal verzameld uit een storthoop langs de slootkant en waarschijnlijk uit de sloot afkomstig. Dit materiaal bestond uit aardewerk, bouw materiaal, pijp en glas. Met name het aardewerk was sterk verweerd. De datering van de totale collectie gaat niet verder terug dan de 18de eeuw.

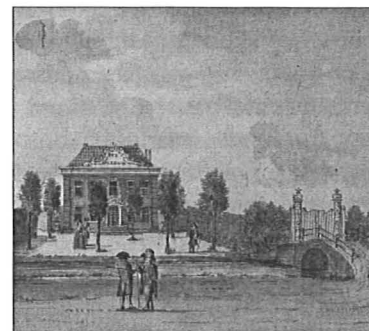
Waarneming en melding Devid Kamperveen

Leidseweg-Huys ter Wadding

Binnen het kader van de onder algemeen reeds vermelde baggerwerkzaamheden werden zowel de sloten rond, als de monumentale vijvers achter het huis Ter Wadding aangepakt. Dit mechanisch uitgevoerde werk werd met weinig finesse uitgevoerd. Aan de rechterzijde van de vijvorige verbrede sloot aan de voorzijde van Ter Wadding is een deel van de oorspronkelijke 18de-eeuwse brugfundering (zie afb. 7) uit zijn verband

gerukt. Bij de achter het huis gelegen monumentale T-vormige vijver zijn – wederom beschadigde – oeverconstructies aangetroffen in de vorm van in vloeiend omhooglopende rijen dakpansgewijs gemetselde bakstenen, waarbij de rijen niet horizontaal maar onder een hoek van ca. 20 graden op elkaar liggen (zie afb. 8). De gebruikte baksteen is van een hard, klinkerachtig baksel met maten tussen 17,5/18,5 x 8,4/8,8 x 3,7/4 cm. Mogelijkerwijs betreft het de fundering waarop geprofileerde monumentale hardstenen vijverranden hebben gelegen. Slechts weinig vondstmateriaal is aangetroffen met de te verwachten datering: 17de/18de eeuw.

Waarneming en melding Devid Kamperveen en Arnold Verkuylen

Afb. 7: Ter Wadding met de brug rechts van het huis. Pentekening Jacob Timmermans 1788, Regionaal Archief Leiden.

Afb. 8: Foto van de mogelijke funderingsconstructie van de rand van de lange vijver. Foto: Devid Kamperveen.

St. Nicolaaspad

Achter de Keerhoeve - ongeveer halverwege het Nicolaaspad - ligt een brede sloot, die dit jaar uitgebaggerd is. Uit de in een brede strook neergelegde bagger werd een hoeveelheid materiaal verzameld: voornamelijk aardewerk, daarnaast bouw materiaal en metaal. De datering liep vanaf de tweede helft van de 17de eeuw tot in de 20ste eeuw. Vermeldenswaardig is een fragment van een mineraalwaterkruik, blijkens het stempel afkomstig uit Ahrweiler. Nienhuis heeft een stempel van Ahrweiler gepubliceerd (Nienhuis 1981, 493); het incomplete stempel uit Voorschoten echter is mogelijk een nieuwe variant. Tussen het bouw materiaal bevond zich een groot (38 cm lang) fragment van grijze hardsteen (Namense steen) met de fraaie profilering van een 17de/18de-eeuwse traprede van een monumentaal

bordes. Ter weerszijden van de vondstlocatie staan twee oude boerderijen; mogelijk zijn deze in een oudere fase voorzien geweest van een dergelijke ingang. Iets verder weg ligt de buitenplaats Berbice, die ook de bron van een dergelijk bouwfragment kan zijn geweest.

Waarneming en melding Devid Kamperveen

Nienhuis, H., 1981: 'Mineraalwaterkruiken van grès met zoutglazuur, bron- en fabrikantenmerken. Van klei tot geglazuurde kruik', Antiek (1981) 489-509.

Oranjepolder-Laantje van Wissen

Tijdens onderzoek met de metaaldetector in een weiland ter plaatse werd een verhoging in het maaiveld geconstateerd. Op historisch kaartmateriaal is te zien dat hier mogelijk al vanaf de 17de eeuw een boerderij of huis heeft bestaan, dat op de kadastrale kaart uit 1832 nog aanwezig was. Naast een vierentwintigtal metaalvondsten, waaronder een tiental gespen, daterend uit de 17de tot het midden van de 19de eeuw, en munten waarvan de oudste een Frisia duit uit de periode 1604-1620 was, werd op het oppervlak ook een klein aantal aardewerk- en pijpfragmenten aangetroffen. De datering van dit materiaal valt voornamelijk in de 17de en 18de eeuw.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen

Schoolstraat 49

Dit huisje in de drukke winkelstraat in het centrum van Voorschoten was een van de weinige panden, waaraan het oorspronkelijk dorpse karakter van deze straat nog was af te lezen: een klein laag pand met een voorgevel bestaande uit twee ramen en een deur. Boven de begane grond kwam direct de kap met een kleine dakkapel. Het geheel maakte een 19de-eeuwse indruk. Bouwhistorisch onderzoek is niet verricht; een korte blik gedurende de sloop gaf geen aanleiding om een andere datering te veronderstellen. Dit pand werd gesloopt om plaats te maken voor de in deze straat gebruikelijke weinig karakteristieke nieuwbouw bestaande uit een winkel, waarboven enige appartementen. De oorspronkelijke situatie bestond uit het huis zelf met erachter een kleine binnenplaats, in oppervlakte totaal 65m² groot. Voor deze nieuwbouw pal in het centrum van het dorp was vergunning verleend zonder de eis van verkennend archeologisch onderzoek. De ligging van het pand was archeologisch gezien dermate belangrijk, dat wij een dergelijk onderzoek noodzakelijk achtten. Toestemming daartoe kon

gelukkig van de eigenaar verkregen worden. Het pand is gesitueerd aan de oostzijde van de Schoolstraat, door slechts een smal hoekpand gescheiden van het Kerkplein. Met het uit te voeren onderzoek hoopten wij duidelijkheid te krijgen over twee vragen. In de eerste plaats of ter hoogte van de rooilijn hier de laat-middeleeuwse sloot aanwezig was die de kavels opstrekking vanaf de Voorstraat scheidde van de Schoolstraat. Eerder was dit geconstateerd bij de beide opgravingen Schoolstraat-nieuwe Rabobank ten zuiden van deze locatie gelegen en Treubstraat 12/14 aan het noordelijk uiteinde van de Schoolstraat. In de tweede plaats waren we benieuwd hoe de oorspronkelijke planologische indeling was rond de uit de Middeleeuwen daterende Dorpskerk. Immers, een aantal malen was al geconstateerd dat het Kerkplein deel heeft uitgemaakt van het Kerkhof rond de Dorpskerk: begravingen zijn hier aangetroffen tot tegen de gevels van de panden aan het Kerkplein. De mogelijkheid kon dus niet uitgesloten worden, dat het Kerkhof zich nog onder deze huizen en het onderhavige pand zuidwaarts had uitgestrekt.

Na sloop van het pand zijn er over de lengte van het perceel (in west-oost richting) zeven boringen gezet. De uitkomst hiervan was in enige mate teleurstellend: van de verwachte sloot werd geen enkel spoor aangetroffen. Het ongestoorde strandwalzand lag op een diepte variërend van 1,15 m tot 1,55 m, hetgeen overeenkomt met wat in onze opgravingen gebruikelijk wordt aangetroffen als diepte van een sterk geroerde sloop- en bouwlaag. Slechts eenmaal stuitte de boor op een diepte van 85 cm onder maaiveld. Verder werden geen blijken van nog in het perceel liggende funderingen aangetroffen. De meeste opgeboorde vondsten komen uit de verstoorde bovenlaag en leveren de gebruikelijke datering vanaf de 17de eeuw tot recent (sloop). Het oudste te dateren materiaal zijn twee zeer kleine fragmenten grijsbakkend aardewerk (13-14A). Eenmaal is er in een mogelijk spoor geboord dat tot circa 2,10 m onder maaiveld doorliep en waarin het gele zand iets zwart gevlekt was. In het materiaal afkomstig uit dit mogelijke spoor bevonden zich twee kleine botfragmenten, brokjes mortel en ander bouw materiaal, dat niet de indruk maakte ver in de geschiedenis terug te gaan. Recapitulerend: onze twee vragen werden beide negatief beantwoord, de sloot werd niet aangetroffen en van duidelijke begravingen was evenmin sprake, tenzij het aangeboorde spoor een goed geruimd graf zou betreffen; de twee kleine botfragmenten kunnen mogelijk bij determinatie hierover nog uitsluitsel geven.

Het niet aantreffen van de scheidingsloot kan zeer wel verklaard worden uit een afwijkende planologische situatie bij de Dorpskerk, waarbij de sloot een rondlopend tracé is gaan volgen om het kerkelijk gebied heen.

Heden ten dage heeft het Kerkhof achter en naast de Dorpskerk nog een grotendeels ovale begrenzing. Het zou dus kunnen zijn, dat de sloot al eerder afgebogen is òf dat het huidige perceel, waar bij de boringen weinig aangetroffen is, deel heeft uitgemaakt van een rond de begrenzingen van het kerkelijk areaal lopend pad of weg, hetgeen dan eveneens het ontbreken van sporen van begravingen zou verklaren.

Schoolstraat 123

Op dit perceel bestond de bebouwing uit een vrijstaand schuurachtig gebouwtje, dat oorspronkelijk aan drie zijden omsloten werd door een tuin, die aan de straatkant werd afgesloten door een muur. In deze tuin was door het archeologisch bedrijf Becker en Van de Graaf een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Naast het bureauonderzoek bestond dit uit het zetten van drie boringen in de tuin. De huidige topografische situatie van het pand direct tegen de Schoolstraat aan is niet de oorspronkelijke. Oorspronkelijk lag het pand op het midden van het tuinareaal van een pand in de Schoolstraat. Ten behoeve van de aanleg van de tramlijn naar Voorburg in het eerste kwart van de 20ste eeuw is de rooilijn hier oostwaarts teruggedregd. Het onderzoek van Becker en Van de Graaf had als uitslag dat de verstoorde laag hier slechts ongeveer 80 cm dik was; waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat dit terrein geen historie heeft gekend van sloop en bebouwing. Het aangetroffen vondstmateriaal heeft een datering van de 17de tot de 19de eeuw. Na sloop van het pandje, dat waarschijnlijk in het eerste kwart van de 20ste eeuw te dateren viel, leek het nuttig om direct langs de huidige rooilijn toch nog twee aanvullende boringen te zetten. De ene boring bevestigde de waarneming van Becker en Van de Graaf, de tweede boring in de noordwesthoek van het terrein gaf een totaal ander beeld: de verstoorde bovenlaag liep dieper tot 1,45 m beneden maaiveld, gevolgd door een laag grijs schoon zand. Hieronder werd een veenlaag van 5 cm aangeboord, die in de guts een homogeen, iets veraard beeld gaf; er waren een paar kleine stukjes hout aanwezig, maar het totaal maakte een volledig natuurlijke indruk. Antropogeen materiaal was afwezig. Het aanwezig zijn van lokale, ingeschaarde veenlagen is een karakteristieke trek van de bodemopbouw in het strandwalgebied.

A. Wilbers, Inventariserend veldonderzoek, karterende fase, Schoolstraat [123], Voorschoten, CIS-Code: 15927 (Rapport Becker en Van de Graaf).

Veurseweg 119

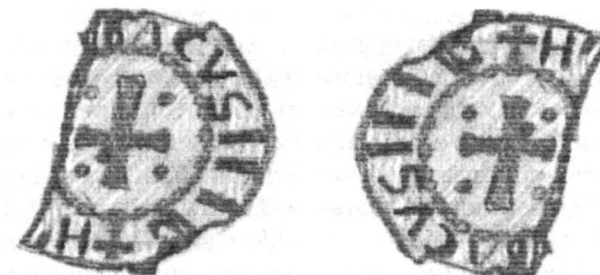
Het op dit perceel aanwezige pand was gesloopt ten behoeve van de bouw

van een aanzienlijk grotere villa. Dit gebouw zou geheel onderkelderd worden. Te dien einde werden als damwand Berlijnse wanden aangebracht. Bij het verticaal ingraven van de Stelconplaten, die in deze constructie in plaats van de gebruikelijke houten balken werden gebruikt, zijn waarnemingen gedaan. Het terrein ligt op de oostelijke rand van het strandwalsysteem onder Voorschoten. Als enig spoor werd in de zuidoostelijke hoek van de bouwput een soort depressie waargenomen met een licht humeuze band als onderlaag, waarin uitsluitend brokjes baksteen. Het baksel van deze baksteen veronderstelt een laatmiddeleeuwse datering, hetgeen niet noodzakelijkerwijs het opvullen van deze depressie hoeft te dateren. Mogelijk betreft het hier een veedrinkpoeltje. Dit gebied ligt buiten het dorp en is hoofdzakelijk als weiland in gebruik geweest. Het overige vondstmateriaal komt uit de humeuze toplaag; de datering van het vondstmateriaal laat niets opmerkelijks zien. Vermeldenswaard is de vondst van een 18de-eeuwse pijpenkop met op de zijkant van de ketel de afbeelding van een drinkende (?) man schrijlings gezeten op een grote wijnton (Diogones?). In een reeds aangelegd gedeelte van de tuin viel het oog op een door de regen uitgespoeld fragment Pingsdorf. Vondsten met deze datering zijn al eerder bij de schuin achter deze lokatie gelegen Mariahoeve verzameld.

Vliet en Wegen

Op een terrein langs deze zijweg van de Veurseweg is met de metaaldetector gezocht, waarbij voornamelijk 19de-eeuws materiaal is aangetroffen, zoals vleesloodjes, knopen en munten. Hiertussen bevond zich een vondst van een heel ander kaliber, namelijk een zilveren denarius van Lodewijk de Vrome (814-840). De determinatie is afkomstig van het Koninklijk Penningkabinet (J. Pelsdonk). Op de munt wordt als muntplaats Dorestad vermeld. Volgens het penningkabinet betreft het een zeldzame vondst; dit type munt is de laatste tien jaar niet meer in Zuid-Holland gevonden.

Waarneming en melding Arnold Verkuylen

Afb. 9: Munt geslagen te Dorestad, gewicht 1,039 gram. KPKnr. 1054278.

Ijsbaan (Nicolaas Maeskade)

De sloot aan de noordzijde van de Ijsbaan is dit jaar uitgebaggerd. Uit de baggerstort is materiaal verzameld. Bij een quickscan van het materiaal bleek dat dit niet van archeologisch belang was. Het merendeel viel te dateren rond de jaren '20/'30 en is wellicht interessant voor liefhebbers van art deco-decoratie. Wat eruit sprong was een fragment van een zandstenen tuinornament, mogelijk een soort tuinvaas. De diameter is ca. 30 cm en heeft de vorm van een ondiepe schaal met een hoogte van ca. 13 cm. Aan de onderzijde bevindt zich een acanthusachtig bladmotief, dat de overgang markeert naar een voet (balustervormig?) waarvan alleen te zeggen valt, dat deze aan de bovenzijde (breukvlak) een diameter van 5,5 cm heeft gehad. Een datering van dit tuinornament is lastig te geven. Mogelijk kan het deel hebben uitgemaakt van de tuindecoratie van de uit de 18de eeuw daterende buitenplaats Stadwijk, die hier heeft gelegen. Niet uit te sluiten is echter, dat het behoort tot het overige aangetroffen materiaal en dus een betrekkelijke recente datering heeft.

Waarneming en melding Devid Kamperveen en Arnold Verkuylen

ZOETERWOUDE

Hofweg 2-4

Op deze locatie in de Grootte Westeindsche Polder is een - voor zover bekend - 19de-eeuwse boerderij gesloopt om plaats te maken voor een boerderijvormige nieuwbouwvilla. Deze nieuwbouw heeft de naam 'Teylingerhof' gekregen naar de laatste boerderijbewoners; het betreft hier geen historische naamgeving. De Westeindsche Polder is een laagliggende veenpolder met slechts een geringe bebouwing: hoofdzakelijk geconcentreerd langs de hoofdweg door het midden van de polder en daarnaast enige verspreide locaties langs dwarswegen. De huidige locatie is er hier een van.

Gedurende de sloop en het uitgraven van de bouwput zijn in beperkte mate waarnemingen gedaan. De grondslag is veen, waarbij in hetzelfde vlak zowel kenmerken van bos- als van rietveen zijn opgemerkt. In de bouwput bevond zich nog een klein deel van de funderingen van de 19de-eeuwse (?) boerderij, bestaande uit brede houten delen liggend op houten dwarsbalken. Er is een redelijke hoeveelheid vondsten verzameld, die tot de conclusie leidt, dat dit erf al uit de 12de/13de eeuw zou kunnen stammen; mogelijk voor deze polder het tijdstip van de veenontginning. Verder is uit

de vondsten af te leiden dat er een bewoningscontinuïteit is, doorlopend tot de gesloopte boerderij.

Dick van der Kooij en Arnold Verkuylen

Weidelaan 10

In het begin van het jaar ontvingen wij een vondstmelding van de heer E. Cousin, eigenaar van een grote, laat-19de-eeuwse boerderij aan de Weidelaan, een zijstraat van de Noordbuurtseweg. De boerderij maakt deel uit van een kort bebouwingslint van vier of vijf erven, dat ten noordoosten van het dorpscentrum in de Grote Polder gelegen is. De boerderij zelf is geheel gerestaureerd, maar het aan de rechterzijde aansluitende zomerhuis was zwaar verzakt en met het oog op herstel geheel ontmanteld. Daartoe waren alle vloeren verwijderd en de vloerniveau's enigermate verdiept. Hierbij waren funderingen aan het licht gekomen: een complex van twee ronde funderingen met een diameter van ruim 1,10 m, waartussen en onder verbindend muurwerk. Dwars op de lengteas van beide funderingen en ongeveer in het midden ervan lag een rechthoekige fundering van 1,80 x 0,95 m, waarbij de ene lengtemuur dubbel zo zwaar was uitgevoerd als de andere. De opbouw van de beide ronde funderingen verschilde: terwijl de ene een open cirkel vormde met een muurdikte van 20 cm, was de andere geheel in plat uitgevuld, waarbij vanaf het centrum naar de rand aan een kant een uitsparing/afvoer(?) van 20 cm breed liep. De funderingen waren, zoals gewoonlijk bij boerderijen, in meest hergebruikte baksteen uitgevoerd. Maten varieerden weinig; maten en baksels vielen alle als van 17de tot 19de eeuw te karakteriseren. Bijbehorend vondstmateriaal was er niet.

De datering van het zomerhuis is waarschijnlijk iets jonger dan de boerderij. In de mondelinge overlevering wordt gezegd, dat ter plaatse eerst een rookhuisje gestaan zou hebben. De functie en indeling van een rookhuisje is nog niet nagetrokken, wel is bekend, dat vanaf de 19de eeuw een van de functies van het zomer- of bakhuis de zuivelbereiding was. De vorm van de funderingen zou hiermee kunnen overeenstemmen. Waterfornuis en kaasketel waren rond, de rechthoekige fundering zou de koelbak kunnen zijn, hoewel de positie direct naast een fornuis hiertegen spreekt (van Lit 2006, p 82/3, 115 o.a.m.).

Gedurende de werkzaamheden aan de boerderij en op het erf in de voorbije tijd had de eigenaar een hoeveelheid vondsten verzameld: bouw materiaal, scherven van aardewerk en glas en uiteraard kleipijpjes. Een deel van het materiaal was zwaar verweerd, maar veel was te dateren. De uitkomst hiervan was, dat de bewoning van het erf ononderbroken zeker tot in de 15de eeuw te volgen was.

Lit, Robert van & Carla Scheffer, 2006: Boerenerfgoed. Het boerderijenboek van Voorschoten en Wassenaar, Hollandsche Rading.

Dick van der Kooij

Veldwerk in samenwerking met: ArcheoMedia (Rijnwoude-Hazerswoude)

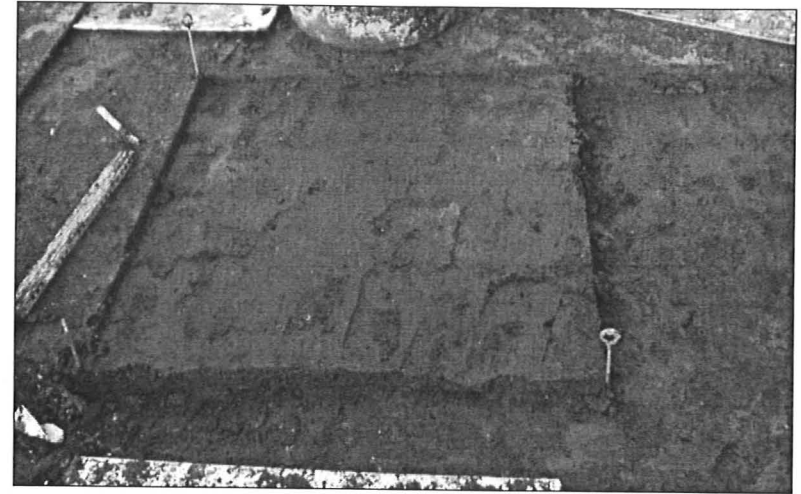
Leden van de afdeling AWN-Rijnstreek hebben assistentie verleend bij de opgraving langs de N11 in Hazerswoude, uitgevoerd door het bedrijf ArcheoMedia, op een locatie, waar vier grote windturbines gebouwd gaan worden. De opgraving heeft geduurd van 21 november tot 23 december 2006.

Bij het vooronderzoek d.m.v. boren op dit terrein werd materiaal uit de Late Steentijd en Bronstijd aangetroffen; uniek voor deze omgeving. Het materiaal lag vanaf ongeveer 50 cm onder de oppervlakte op een rug van zand, gevormd door de rivier of een kreek en dus nooit verspoeld door de Oude Rijn.

Het opgegraven gebied is in vierkanten van 1 m x 1 m verdeeld; deze vierkanten zijn per laag van 2,5 cm dik afgegraven. Alle grond wordt over drie zeven gezeefd. Een zeefinstallatie was opgesteld, die water uit de sloot pompte en over vier units verdeelde. De AWN'ers hebben voornamelijk gezeefd. Het was aardig zwaar werk, maar het uitzeven van de vondsten, onder meer fragmenten van wikkeldraadbekers en van grof gemagerd aardewerk, vuurstenen afslagen en pijlpunten, was zeer de moeite waard.

Als vervolg op de opgraving zullen leden van de AWN helpen bij het uitsorteren van de vondsten en als "beloning" aanwezig kunnen zijn bij het determineren van het aardewerk.

Suus Sprey

Afb. 10: Foto en copyright: Ab van Grol.

LEZINGEN VOORJAAR 2007

Lezing: Kanaal van Corbulo op de kaart

Lezing door Jan Willem de Kort aansluitend aan de ALV op 13 februari 2007

Dat er in de Romeinse tijd een kanaal liep tussen de Rijn en de Maas, is geen nieuws. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus maakte al melding van dit kanaal, dat genoemd is naar de Romeinse veldheer Corbulo. Aanwijzingen voor het kanaal in de bodem waren ook al ontdekt, maar met het recente onderzoek van RAAP in de gemeente Leidschendam-Voorburg wordt de ligging van het kanaal van Corbulo pas echt op de kaart gezet.

Rond 1990 vond de AWN in de gemeente Leidschendam-Voorburg aanwijzingen voor het kanaal van Corbulo: een circa 12 meter breed kanaal, uitgegraven in het veen en plaatselijk beschoeid. Helaas is dit onderzoek niet uitgewerkt, zodat niet exact vastgesteld kon worden waar de waarnemingen waren gedaan. Toen de gemeente Leidschendam-Voorburg vorig jaar besloot de gemeentewerf te verplaatsen naar buiten de bebouwde kom om op de vrijgekomen ruimte woningen te kunnen bouwen, is er op die locatie eerst een archeologisch onderzoek uitgevoerd. Het vermoeden bestond namelijk dat het kanaal aangetroffen kon worden op de plaats van de gemeentewerf in de wijk Rietvink.

Twee kanalen

In 2005 deed RAAP er twee booronderzoeken en dit najaar volgde een proefsleuvenonderzoek. Het kanaal werd aangetroffen exact op de plaats die het booronderzoek voorspelde. Het bleek ruim 15 meter breed te zijn, het lag drie meter -NAP en er waren twee fasen te onderscheiden. Het eerste kanaal is vermoedelijk alweer snel dichtgeslibd. Vervolgens besloot men het kanaal niet uit te baggeren, maar in het veen een tweede kanaal uit te graven. De beschoeiing daarvan bestond uit dicht bijeen geslagen, aangepunte palen. Ze waren gemaakt van knoestige, kromme en langzaam gegroeide eikjes, die op de strandwal stonden. De dendro-dateringen van drie van de palen van deze beschoeiing komen uit in 50 na Chr. Naast het eerste kanaal lag een pad met een greppeltje, dat waarschijnlijk diende als jaagpad om schepen te trekken. Onderzoek van het hout uit de greppel en het wegdek moet het gebruik van deze weg dateren.

Generaal Corbulo kreeg rond 47 na Chr. van keizer Claudius de opdracht zich terug te trekken achter de Rijn. Tot die tijd had Corbulo de Chauken en Friezen succesvol aan het Romeinse gezag onderworpen. Claudius had echter zijn zinnen gezet op de verovering van Engeland en besloot de rijksgrens (de *limes*) op het vasteland te leggen bij de Rijn. Een oorlog op twee fronten leek geen goed plan. Corbulo kwam toen op het idee een kanaal aan te leggen met zijn twee legioenen. Deze 23 Romeinse mijlen lange *Fossa Corbulonis* moest ervoor zorgen dat transport kon plaatsvinden tussen de monding van de Maas en de (Oude) Rijn. Het gevaarlijke vervoer over zee was daarmee niet meer nodig. Voor de verbinding werd handig gebruik gemaakt van bestaande kreek in het uitgestrekte veengebied achter de strandwallen. Zo verbonden de manschappen van Corbulo een kreek bij het Leidse *castellum* Matilo met - bij de Maas - een kreek die we nu kennen als de Gantel. De in het plangebied aangetroffen natuurlijke kreek is hier echter niet gebruikt, maar er is een kanaal ingegraven in het veen. Dat kanaal bleek door de laatste kleiafzettingen van de kreek gegraven te zijn, wat waarschijnlijk betekent dat de kreek al dicht lag tijdens de aanleg van het kanaal.

De gemeente Leidschendam-Voorburg heeft besloten bij de ontwikkeling van de nieuwbouwwijk rekening te houden met de archeologische resten. De locatie van het kanaal van Corbulo zal zichtbaar worden in het stratenpatroon en de geplande woningen zullen buiten de archeologisch waardevolle zone gebouwd worden.

Lezing: Den Haag – Uithofslaan

Lezing door Jeroen van Zoolingen op maandag 7 mei 2007
20.00 uur, Lipsiusgebouw

Een Cananefaats erf in de tweede eeuw

Sinds 2001 is er door de Afdeling Archeologie van de Gemeente Den Haag archeologisch onderzoek verricht aan de Uithofslaan. Hierbij is onder andere een aantal Romeinse vindplaatsen blootgelegd. De lezing zal een inzicht geven in een onderzoek naar een Cananefaats erf uit de tweede eeuw n.Chr., dat hier is aangetroffen. Hierbij zal de MA-scriptie van de spreker centraal staan als het onderwerp.

De lezing geeft een overzicht van de aangetroffen sporen en vondsten. Aan de hand hiervan zal worden gezocht naar een typering en karakterisering van de bewoning. Waren de bewoners simpele boeren of kan er van een welvarende samenleving worden gesproken? Welke ontwikkeling maakt het boerenbedrijf door aan het eind van eerste eeuw en gedurende de daaropvolgende eeuw? En welke rol speelden de Romeinen precies?

Veel van deze vragen kunnen van een antwoord worden voorzien, waarmee een uniek inzicht in een Cananefaats boerenbedrijf ontstaat. Onderzoek naar de landschappelijke bewoning van Zuid-Holland in de Romeinse tijd ondergaat een snelle ontwikkeling en het onderzoek naar de bewoners van de Uithofslaan zal daaraan een bijdrage leveren.

Lezing: Het castellum Aardenburg

Lezing door Guus Besuijen op maandag 7 mei 2007
21.00 uur, Lipsiusgebouw

Het castellum Aardenburg: onderdeel van de Romeinse kustverdediging

Aan het eind van de 2e eeuw na Chr. werd de Nederlandse kust door de Romeinse machthebbers van een verdedigingslinie voorzien. Als reactie op invallen van Germaanse stammen werd een serie van grote en kleine versterkingen aangelegd, waarvan Aardenburg (in Zeeuws-Vlaanderen) een belangrijk onderdeel was. Dit castellum was zo'n 15 km landinwaarts gelegen en diende als militair centrum van de regio. Vermoedelijk was er een dubbel cohort van Romeinse hulpstroepen gelegerd, bestaande uit voetsoldaten en ruiters.

Een deel van het castellum is in de jaren '50, '60 en '70 opgegraven door de ROB. Toch is er nog veel onduidelijkheid over de bewoning van het gebied in de Romeinse tijd. In deze lezing zal een overzicht gegeven worden van de bewoningsgeschiedenis en aan de hand daarvan een aantal interessante problemen behandeld worden.